

KLUB BYŁYCH NAUCZYCIELI TAJNEGO NAUCZANIA W KOSZALINIE

Zainteresowanie problematyką tajnego nauczania nie słabnie, lecz w ostatnich latach przybiera na sile. Wyrazem tego jest utworzenie w 1978 r. przy Koszalińskim Towarzystwie Społeczno-Kulturalnym Klubu byłych Nauczycieli Tajnego Nauczania. Klub pod przewodnictwem Marii Hudymowej postawił sobie za cel uchronienie od zapomnienia walki „polskiego nauczyciela z okupantem o szkołę polską, o ocalenie młodzieży przed wynarodowieniem, o wiarę w sens życia i walki o wyzwolenie społeczne i narodowe”. W pierwszych 4—5 latach istnienia Klub działał w województwie koszalińskim, gdzie znalazło się wśród pionierów wielu nauczycieli z Wileńszczyzny, Podola, Wołynia, Śląska, Wielkopolski i innych obszarów przedwojennej Polski, „żeby tutaj budować od nowa swoją Ojczyznę — swój dom”. Ich okupacyjna przeszłość pozostała na uboczu badań ankietowych przeprowadzanych w 1948 r. oraz weryfikacji na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych. Oni też nie znaleźli się w kręgu zainteresowań komisji historycznych zarządów okręgów ZNP, które pracowały nad monografiami dziejów Związku w poszczególnych województwach zachodnich i północnych w Polsce Ludowej. Ogłaszane przez Zarząd Główny Związku Nauczycielstwa Polskiego konkursy historyczne nie miały zasięgu masowego, a wiadomo, że nauczyciele nie są skory do pisania o własnej pracy. Należy też zauważyć, że niektóre rejony województwa koszalińskiego w jego granicach do 1975 r. to tzw. Pogranicze (Złotowszczyzna), na którym silne były tradycyjne walki o trwanie polskości. Od 1922 r. walce tej patronował Związek Polaków w Niemczech, a siedziba jego V Dzielnicy mieściła się w Złotowie. Walce o szkołę polską w Niemczech patronował Polski Związek Towarzystw Szkolnych, który również w Złotowie miał swój zarząd dla Pogranicza. Polski Związek Towarzystw Szkolnych spełniał w odniesieniu do nauczycieli polskich szkół i przedszkoli w Niemczech rolę podobną do tej, którą w Polsce do 1939 r. spełniał Związek Nauczycielstwa Polskiego. Dodajmy jeszcze i ten fakt, że w Koszalinie znalazło się grono entuzjastów, którzy korzystając z mecenatu KTSK oraz poparcia i pomocy władz polityczno-administracyjnych przystąpili do gromadzenia dokumentacji tajnego nauczania nauczycieli w różnych rejonach kraju podczas okupacji hitlerowskiej.

Dotychczasowe przedsięwzięcia inspirowane i prowadzone przez Związek Nauczycielstwa Polskiego dotyczyły problemów podziemnej edukacji widzianej głównie od strony Tajnej Organizacji Nauczycielskiej (Konspiracyjny ZNP) i nauczycieli profesjonalnych. Nie można się temu dziwić, bowiem Związkowi chodziło o ukazanie swej działalności w walce z okupantem hitlerowskim oraz o udokumentowanie roli polskich nauczycieli w ruchu oporu, w tym głównie w tajnym nauczaniu. Trzeba stwierdzić, że ZNP w swej konspiracyjnej postaci organizacyjnej (TON) potwierdził swój prymat w przewodzeniu nauczycielstwa. Starania ZNP — jak to już zaznaczono wyżej — przyniosły określone rezultaty w postaci zgromadzonych materiałów, opracowań jak i regulacji prawnych.

Działacze koszalińscy poszli w swych działaniach dalej, skupiając w Klubie nie tylko nauczycieli profesjonalnych, ale także tych uczestników tajnej oświaty, którzy w latach okupacji hitlerowskiej prowadzili działalność oświatową i kulturalną, nie mając do niej zawodowego przygotowania, a po zakończeniu wojny nie podjęli pracy w szkolnictwie. Ich okupacyjna działalność oświatowa rozpoczynała się często samorzutnie w formie zabawy-rozrywki i z czasem przeradzała się w systematyczną

pracę samokształceniową, której nie patronował żaden ośrodek dyspozycyjny polskiego podziemia politycznego czy wojskowego. Warunki okupacji hitlerowskiej (brak nauczycieli) zmuszały do prowadzenia tajnej działalności oświatowej przez rodziców, starsze rodzeństwo, sąsiadów i inne osoby, które ani przed wojną, ani po 1945 r. nie miały nic wspólnego z zawodem nauczycielskim. Uczestnikami tych form podziemnej edukacji nie wydawał nikt świadectw promocyjnych czy zaświadczeń, ale zdobyte wiadomości i umiejętności sprawdzone po wyzwoleniu przez szkołę upoważniały ich do podjęcia nauki w polskich placówkach oświatowych w klasach wyższych bez formalnego udokumentowania nauki w klasach niższych. Działacze koszański trafnie nazwali te formy kształcenia w latach okupacji hitlerowskiej „szkolami, jakich nie było”. Nieprofesjonalni nauczyciele tych „szkół” znaleźli miejsce w Klubie byłych Nauczycieli Tajnego Nauczania. Działalność Klubu dowiodła, że wśród obywateli starszego pokolenia — dziś emerytów — jest spora grupa osób, które z różnych przyczyn odeszły z zawodu nauczycielskiego bezpośrednio po wojnie lub w pierwszej połowie lat pięćdziesiątych. Zresztą proces odchodzenia z zawodu nauczycielskiego trwał i w następnych dziesięcioleciach. Wśród nauczycieli emerytów są i tacy, którzy z uwagi na swe polityczne powiązania w latach okupacji hitlerowskiej nie ujawnili swej działalności konspiracyjnej i dopiero teraz przedstawiają odpowiednie dokumenty oraz wypowiadają się o swej konspiracyjnej działalności. Oznacza to, że nie wszyscy jeszcze wypowiedzieli się na temat walki z okupantem, w tym także w tajnym nauczaniu. Czas nagli i najwyższa pora, by uratować od zapomnienia to wszystko, co można jeszcze uratować.

Instytut Zachodni Zakład Badania Dziejów Okupacji Hitlerowskiej Pracownia w Warszawie od początku 1982 r. podejmuje badania nad dziejami oświaty i nauki w latach 1939—1945. W badaniach tych zwraca się uwagę na aspekt dotychczas nie uwzględniany, a mianowicie na edukację dzieci i młodzieży polskiej w latach wojny i okupacji, widzianą od strony uczniów i studentów, a więc odbiorców różnych form konspiracyjnej oświaty.

Do października 1982 r. Klub byłych Nauczycieli Tajnego Nauczania w Koszalinie obejmował zasięgiem swego działania województwa: koszalińskie, słupskie i częstochowski. W dniach 12—14 października 1982 r. pomimo istniejącego stanu wojennego Klub byłych Nauczycieli Tajnego Nauczania oraz Klub byłych Działaczy V Dzielnicy Związku Polaków w Niemczech „Rodło”, korzystając z mecenatu KTSK oraz z daleko idącej pomocy, poparcia materialnego i moralnego wojewódzkich władz partyjnych i administracyjnych, oświatowych, ZBOWID i innych ogniw społecznych, zorganizowały Krajową Sesję na temat tajnej oświaty. W Sesji wzięli udział delegaci reprezentujący byłych nauczycieli tajnego nauczania wytypowani przez kuratorów 36 województw, przedstawiciele placówek naukowych, byli uczniowie i studenci tajnych kompletów, a także młodzież koszalińskich szkół średnich. Organizatorzy potrafili sensownie połączyć w jedną całość problematykę walki spod znaku Rodła z walką nauczycieli tajnego nauczania, bowiem jednym i drugim przyświecał ten sam cel — walka o trwanie polskości, zachowanie języka ojczystego i kultury narodowej, pielęgnowanie wartości narodowych w sercach i umysłach młodego pokolenia Polaków dla przyszłości Polski. Szesćdziesiątą rocznicę utworzenia V Dzielnicy Związku Polaków w Niemczech uczczono odsłonięciem obelisku upamiętniającego to wydarzenie z 1922 r. Uczestnicy Sesji po wielogodzinnej dyskusji na tematy merytoryczne i organizacyjne postanowili powołać Krajowy Konwent byłych Nauczycieli Tajnego Nauczania z siedzibą w Koszalinie, a w poszczególnych województwach kluby skupiające uczestników-nauczycieli tajnej oświaty. Kluby wojewódzkie miały oprócz swą działalność na kuratoriach oświaty i wychowania i korzystać z ich pomocy i opieki. Zauważmy, że w tym czasie ZNP nie wznowił jeszcze działalności. Krajowy Konwent opracował projekt statutu i wystąpił do władz o jego rejestrację, nawiązał kontakt z Ministerstwem Oświaty

i Wychowania, Komitetem do spraw Radia i Telewizji, Komisją Oświaty i Wychowania, Sejmem, Ministerstwem Kultury i Sztuki oraz innymi instytucjami centralnymi.

W dniach 6—7 października 1983 r. odbyło się plenarne posiedzenie Konwentu-Stowarzyszenia z udziałem delegatów 44 województw. Obrady koncentrowały się na problematyce organizacyjnej klubów-zespołów wojewódzkich oraz na kierunkach ich działalności. Część wniosków o charakterze socjalno-bytowym skierowano do Ministerstwa Oświaty i Wychowania oraz Zarządu Głównego Związku Nauczycielstwa Polskiego i jego Sekcji Emerytów. O pracach organizacyjnych Konwentu-Stowarzyszenia poinformowano prezesa Rady Ministrów generała broni Wojciecha Jaruzelskiego. W dniach obrad Konwentu-Stowarzyszenia z jego inicjatywy odbyła się uroczystość nadania Szkole Podstawowej Nr 16 w Koszalinie imienia Polskich Nauczycieli Tajnego Nauczania, połączona z otwarciem Izby Pamięci Narodowej z ekspozycją dokumentów, fotogramów, wydawnictw i in. materiałów ilustrujących tajne nauczanie. Przed budynkiem szkoły odsłonięty został obelisk upamiętniający trud polskiego nauczyciela w latach okupacji hitlerowskiej.

Od 1978 r. Klub wydał serię materiałów pod hasłem „Szkoły, jakich nie było”, w tym *Z historii tajnego nauczania* (1979), *Szkoły, jakich nie było, t. I* (1981) oraz t. II i III (1983) i przewiduje w 1984 r. wydanie publikacji *Tajna oświata w wypo-wiedziach słuchaczy byłych tajnych kompletów*.

Krajowy Konwent-Stowarzyszenie byłych Nauczycieli Tajnego Nauczania rozwija działalność w województwach i rejonach. W dniu 11 stycznia 1984 r. odbyło się w Katowicach spotkanie przedstawicieli kilku województw Polski południowej, na którym postanowiono utworzyć pięć rejonów z siedzibami: w Katowicach, Warszawie, Bydgoszczy, Wrocławiu i Elblągu. Uczestnicy spotkania zastanawiali się nad działalnością klubów-zespołów w ośrodkach wielkomiejskich, biorąc za przykład Katowice, gdzie ma powstać 15 klubów-zespołów, które działać będą przy Ośrodku Usług Pedagogicznych i Socjalnych ZNP, opierając się na komisjach historycznych i sekcjach Związku Nauczycielstwa Polskiego. Przewodniczący klubów-zespołów działających w poszczególnych miejscowościach tworzyć mają zarząd zespołu wojewódzkiego. Uczestnicy spotkania postanowili i zalecili powołanie przy już działających klubach sekcji byłych słuchaczy tajnego nauczania. Wiele uwagi w dyskusji poświęcono sprawom sytuacji socjalno-bytowej byłych nauczycieli tajnej oświaty, co jest przedmiotem zainteresowania klubów wojewódzkich.

Działalność Konwentu-Stowarzyszenia byłych Nauczycieli Tajnego Nauczania była omawiana na pierwszym posiedzeniu Komisji Historycznej Zarządu Głównego Związku Nauczycielstwa Polskiego w lutym 1984 r. Stwierdzono, że przedmiot zainteresowania i działalności Konwentu-Stowarzyszenia w przeważającym zakresie pokrywa się ze statutową działalnością ZNP, w tym głównie jego Komisji Historycznej i Sekcji Emerytów. Zwracano uwagę na dotychczasowy bogaty dorobek Związku w zakresie gromadzenia materiałów źródłowych dotyczących tajnego nauczania oraz na efekty wydawnicze ZNP. Wskazywano na potrzebę uregulowania dalszej działalności, by nie dublować przedsięwzięć i nie rozpraszać sił i środków społecznych, które powinny być wykorzystane na poszerzenie i pogłębienie dalszych badań nad dziejami tajnej oświaty w latach wojny i okupacji hitlerowskiej. Związek Nauczycielstwa Polskiego nie rezygnuje z prac badawczych nad dziejami konspiracji oświatowej, będzie je intensyfikował, poszerzał i pogłębiał we współpracy z placówkami naukowymi Polskiej Akademii Nauk i szkołami wyższymi, jest to bowiem jego statutowe zadanie, wynika to z jego tradycji i ma moralne do tego prawo jako spadkobierca i kontynuator TON oraz rzecznik interesów edukacji narodowej i zatrudnionych w niej nauczycieli i pracowników nauki.

BOLESŁAW GRZES
Warszawa

TADEUSZ BUGAJ: DZIECI POLSKIE W KRAJACH POZAEUROPEJSKICH. 1939—1949

Jelenia Góra 1982 Karkonoskie Towarzystwo Naukowe, ss. 258

W serii wydawniczej Prace Karkonoskiego Towarzystwa Naukowego w Jeleniej Górze ukazało się studium Tadeusza Bugaja pt. *Dzieci polskie w krajach pozacuropejskich. 1939—1949*. Jest to pierwsza w historiografii naszej próba całościowego przedstawienia losów tułaczki wojennej najmłodszych obywateli Polski, którzy w latach II wojny światowej znaleźli się poza granicami ojczyzny.

Autor podjął trzy szczegółowe cele: 1) zrekonstruowanie marszruty szlaków migracyjnych, 2) przedstawienie form opieki, kształcenia i wychowania, podjętych wobec dzieci i młodzieży na obczyźnie, 3) ukazanie barier polityczno-prawnych i psychologicznych, które uniemożliwiały dzieciom powrót do kraju. Zgodnie z przyjętym porządkiem chronologiczno-geograficznym książka dzieli się na sześć rozdziałów (oprócz wstępu i zakończenia), przedstawiających pobyt dzieci polskich kolejno w Azji Środkowej, krajach Bliskiego Wschodu i Egipcie, Afryce, Meksyku, Nowej Zelandii oraz Kanadzie. Cennym uzupełnieniem opracowania są teksty dokumentarne, które przybliżają opisywane wydarzenia. Podstawę źródłową stanowią materiały archiwalne, w tym dane z Archiwum Instytutu Historycznego i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie. Ponadto wykorzystano pamiętniki, wspomnienia, relacje (próba badań ankietowych nie przyniosła spodziewanych rezultatów). Recenzowana praca ukazała się w nakładzie 300+20 egzemplarzy.

Wśród 1,5 mln ludności deportowanej

w latach 1939—1941 ze wschodnich terenów II Rzeczypospolitej w głąb ZSRR znajdowało się około 130—140 tys. dzieci i młodzieży¹. Począwszy od marca 1942 r. do połowy 1944 r. wraz z Armią Polską ewakuowano ze Związku Radzieckiego około 18351 najmłodszych Polaków. Losy tej ostatniej grupy migrantów są przedmiotem opracowania.

Bodaj najczęściej starań i wysiłków wkładu T. Bugaj w odtworzenie biegu wydarzeń ewakuacyjnych. Zadanie nie jest proste. Trzeba odpowiedzieć na pytania: kiedy, ile, którędy i w jaki sposób transportowano dzieci. Opis uzupełnia wyjaśnianie: dlaczego, na jakiej podstawie, podejmowano decyzje przemieszczania oraz jaki był efekt przedsięwziętej pomocy dla samych zainteresowanych. Już tylko pobieżny rzut oka na mapę (szkoda, że w książce zabrakło miejsca choćby na najskromniejszą mapę tras ewakuacyjnych) daje wyobrażenie o ogromie podejmowanych akcji ratowniczych). Dzieci przetrucano już to z kraju do kraju, już to z kontynentu na kontynent. Bynajmniej nie do najdłuższych należała trasa, która wiodła z Uzbekistanu przez Teheran, Bombaj, Melbourne, Los Angeles do Meksyku. Wiele

¹ Zob. T. Bugaj, *Dzieci polskie w ZSRR i ich repatriacja 1939—1952*, Jelenia Góra 1982, Karkonoskie Towarzystwo Naukowe; E. Treła, *Polskie placówki oświatowe i wychowawcze w Związku Radzieckim w latach 1943—1946. Liczebność i rozmieszczenie*, Wrocław 1981 Ossolineum; eadem, *Edukacja dzieci polskich w Związku Radzieckim w latach 1941—1946*, Warszawa 1983 PWN.

transportów, przemieszczeń i osiedleń odbywało się równocześnie, w tym samym czasie. Natężenie tej działalności przypadało na pierwsze półrocze 1943 r. Wówczas to niektóre transporty przybywały jeszcze z ZSRR do Iranu i Indii, inne zaś z leżącego nad Zatoką Perską Awhazu ruszały na trasy do krajów afrykańskich.

Miejsca, w którym Polakom przyszło przebywać podczas deportacji, były najróżniejsze, od komfortowych, po prymitywne. Wysokim standardem odznaczał się np. obóz-osiedle w Valivade w księstwie Kolhapur w indyjskim stanie Maharasztra. „Obóz składał się z wygodnych podłużnych baraków na kamiennych podmurówkach, usadowionych wzdłuż wewnątrzosiedlowych ulic. Na placach rosły agawy, krzewy ozdobne i kwiaty. Warunki materialnej egzystencji w obozie pozwalały na stosunkowo dostateknie życie [...] W obozie nie było kuchni zbiorowego żywienia. Każda rodzina miała możliwość prowadzenia własnego gospodarstwa domowego, mogła też stołować się w restauracji. Sieroty były oczywiście utrzymywane i żywione w sierocińcu. Większość usług domowych spełniały Hinduski, opłacane przez migrantów ze środków, regularnie otrzymywanych od administracji obozu" (s. 57—58). Natomiast funkcje lokum w Afryce często pełniły sierocińce, w których — jak pisze Autor — „za podłogę służyła, w najlepszym przypadku, posadzka z cegły, od okien ważniejsze były moskitiery, dach z trawy lub ściółki był jednocześnie sufitem, a cały osobisty majątek mieścił się w walizce pod pryczą" (s. 153).

Opisując badane fakty i wydarzenia T. Bugaj zestawia i weryfikuje informacje funkcjonujące w dotychczasowej literaturze. Niekiedy czyni to może nadto zbyt schematycznie, wyliczając autorów i liczby. Ale najważniejsza jest tutaj konkluzja — sformułowanie pewne lub w najwyższym stopniu prawdopodobne. Oto na przykład precyzyjnie zostały odtworzone dzieje wyjazdów dzieci z ZSRR do Indii, a tym samym unaktualniono wcześniejsze stwierdzenia takich

autorów, jak Krystyna Kersten, Andrzej Korzon, Lucjan Królikowski, Aleksander Olszewski czy Hanka Ordonówna (Weronika Hort). Tam, gdzie w toku analiz nasuwają się wątpliwości, tam wszędzie jest o nich mowa. Poczynione ustalenia nie są efektywne. W książce recenzowanej programowo bowiem odstąpiono od martyrologicznego kontekstu opisywanych okoliczności. Nie przeżycia i uczucia są w polu zainteresowania Autora, lecz fakty obiektywne i to te wyłącznie, które mają pełne pokrycie w materiale dowodowym.

Bez zrekonstruowania historii migracji dzieci i młodzieży, jej poszczególnych etapów i okresów, nie byłaby możliwa charakterystyka form opieki i wychowania, którymi objęto dzieci na obczyźnie. T. Bugaj i w tym zakresie dochodzi do wartościowych rezultatów. Odtwarza kompletną — na podstawie obecnych źródeł — listę sierocińców, szkół powszechnych, szkół średnich, kursów zawodowych, różnych form przysposobienia wojskowego junaków i junaczek, a także różne postaci opieki zdrowotnej i materialnej. Nie brak też informacji o specjalnych środkach wychowawczych, które należało podejmować wobec młodzieży niesubordynowanej.

Lektura tych partii książki unaoacza niewiedzę o działaniach podejmowanych w obronie dzieci przed skutkami wyrwania ze środowiska. Jest to ogromna luka tak w historii, jak i w pedagogice. Wszystkie te starania wychowawczo-opiekuńcze łączył wspólny cel: przetrwać i utrzymać świadomość narodową. To zadanie motywowało zastępy ludzi, organizacje społeczne i rządy, inicjatywy samorządne i działania wyspecjalizowanych organizacji. Aktywność ta obejmowała tak indywidualne przypadki i środowiska lokalne, jak i rozległe programy realizowane na wielkich przestrzeniach wobec dużych grup ludzkich. Na tym tle pozytywnie zaznacza się działalność Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej rządu RP w Londynie. Przedstawiciele i delegaci tego resortu znajdowali się wszędzie tam, gdzie byli potrzebni, i na ogół nie szczędzili

wysiłek, aby zaspokoić potrzeby współrodaków.

Wszystkich zaangażowanych w pomoc dzieciom i młodzieży polskiej na obczyźnie T. Bugaj jakże słusznie nazywa wychowawcami, opiekunami, pedagogami. Byli to — poza urzędnikami-organizatorami opieki — wychowawcy wolontariusze i zawodowi nauczyciele. Do pierwszej grupy należała m.in. Hanka Ordówna, która wiernie dzieliła migracyjne dole i niedole dzieci (zob. jej książka wydana pod pseudonimem Weroniki Hart, *Tulące dzieci*, Bejrut 1948). A oto jak o swojej pracy pisała nauczycielka wykwalifikowana, Augustyna Szpakowska, która wraz z dziećmi przybyła z Teheranu do Afryki: „Dnia 23 II [1943 — W.T.] przyjechalśmy do osiedla, urządzonego dla nas w Rusape [Rodezja Południowa — W.T.], gdzie już następnego dnia rozpoczęła się normalna praca w szkole. Początki pracy były bardzo ciężkie, bo nie mieliśmy ani budynku, ani książek, ani najmniejszych przyborów szkolnych. Szkoła była zorganizowana wedle programu III stopnia, liczyła 213 dzieci, w tym klasa VII — 35 dzieci, klasa I — 7 dzieci, przedszkole — od 4 lat do 6 — 32 dzieci. Razem 287 dzieci [...] Niezrażone trudnościami nauczycielstwo zabrało się do pracy wychowawczej z całym zapałem — w szkole, przedszkolu oraz kursie I klasy gimnazjalnej dla 7 uczennic [...] Zorganizowano kurs kroju i szycia, kurs klasy VII dla młodzieży starszej poza wiekiem szkolnym, 2 razy w tygodniu wykłady dla starszej młodzieży, która nie uczęszczała do klasy VII. W niedziele i święta Referat [zarząd osiedla — W.T.] urządzał pogadanki na różne tematy aktualne.

„Nadto szkoła organizowała przedstawienia ludowe; były one prymitywne, ale dawały zainteresowanie ogólne. Imprezy szkolne były urządzone pomysłowo i interesująco, a co najważniejsze nauczycielstwo starało się zachować zwyczaje i obyczaje narodowe [...] Szkoła cieszyła się zainteresowaniem nie tylko mieszkańców osiedla, ale ogółu społeczeństwa angielskiego” (s. 230).

Książka T. Bugaja nie jest beznamię-

tną rejestracją wydarzeń historycznych. Autor uwzględnia wartościujący punkt widzenia. Za podstawę wypowiedzianych ocen przyjmuje dobro dziecka oraz interes społeczny Polski Ludowej. Zakłada, zgodnie z tezami pedagogiki opiekuńczej i psychologii wychowawczej, iż prawidłowy rozwój dziecka, psychiczny i fizyczny, może przebiegać optymalnie tylko we właściwym mu otoczeniu kulturowym i społecznym. Tulające się po świecie dzieci i młodzież, narażone na pokonywanie barier adaptacyjnych i asymilacyjnych, pozbawione niejednokrotnie troskliwości i serdeczności, pokrzywdzone przez los — nabierały kompleksu sierociego. Było to równoznaczne z wieloma porażkami ponoszonymi w samodzielnym życiu, w starcie do pracy zawodowej. T. Bugaj ukazuje te wszystkie działania, które komplikowały sytuację dzieci i uniemożliwiała im powrót do ojczyzny. Względy doktrynalne, bariery ideologiczne, propaganda antyrepatriacyjna, nieufność wobec nowych władz w Polsce powodowały, że przytłaczająca większość „dzieci wojny” i ich opiekunów wybrała stałą emigrację zamiast repatriacji.

Autor o swej książce pisze skromnie: „na tym etapie badań nad sprawami, o których mowa jest w publikacji, główną wartością pracy może się okazać nie jej treść, ale zlokalizowanie, zebranie i wskazanie pochodzenia źródeł” (s. 18). Tak nie jest. Świadczą o tym choćby ogólnie tylko tu zaznaczone walory poznawcze rozprawy. Natomiast przytoczone zdanie odsłania jej kolejny wymiar — walory metodyczne. Recenzowana książka przeciera szlaki, które zalega nie tyle zapomnienie, ile może niechęć i lęk przed podróżą owymi trasami wojennych migracji dzieci i młodzieży polskiej. Każdy, kto zechce pójść tą drogą, znajdzie w monografii Tadeusza Bugaja bardzo wartościowego przewodnika. Książka jest też wezwaniem do tych wszystkich, którzy znają tę problematykę z autopsji, aby podjęli wysiłek uchronienia owych wydarzeń od niepamięci.

WIESŁAW THEISS
Warszawa

HELENA I TIBOR CSORBA: LOSY MŁODZIEŻY POLSKIEJ
NA WĘGRZECH W LATACH II WOJNY ŚWIATOWEJ
Warszawa 1981, PWN, ss. 295

Przedmiotem recenzowanego studium Heleny i Tibora Csorbów są dwa obszary zainteresowań: pobyt młodzieży polskiej na ziemi węgierskiej w latach 1939—1945 oraz „klimat emocjonalny” tego okresu. Stąd z jednej strony podjęto w książce zadanie zrekonstruowania dróg emigracyjnych prowadzących na Węgry oraz przedstawienia form opieki rozłoczonej nad uchodźcami (rozdz. II-IV), z drugiej natomiast próbę analizy sytuacji, przeżyć, poglądów, postaw i stosunków międzyludzkich (rozdz. I, V-VII).

W czasie drugiej wojny światowej przybyło na Węgry sto kilkadziesiąt tysięcy Polaków. Większość z nich wyjechała z czasem na Zachód. W nowej ojczyźnie pozostało około 14 tys. osób. Opiekę nad uchodźcami wojskowymi i cywilnymi sprawował — po zamknięciu konsulatu i poselstwa w Budapeszcie — departament społeczny Ministerstwa Spraw Wewnętrznych oraz specjalnie powołany oddział w Ministerstwie Obrony Narodowej. Czołową rolę w tej działalności odegrał dr József Antall, zwany Ojcem Polaków. Ponadto z polecenia emigracyjnego rządu Rzeczypospolitej Polskiej utworzony został Polski Komitet Obywatelski (styczeń 1941 — marzec 1944), kierujący działalnością społeczną, kulturalną i gospodarczą emigracji. Dodać należy, że Polakom nie stwarzano ograniczeń w organizowaniu własnego życia.

Podstawowa trudność w zorganizowaniu opieki wychowawczej i dydaktycznej nad dziećmi i młodzieżą polską wiązała się z dużym rozproszeniem Polaków na Węgrzech. Ponadto brakowało pomieszczeń szkolnych, podręczników, należało też przebudować programy nauczania oraz rozwiązać problem zróżnicowania typów szkół, aby umożliwić kontynuowanie nauki rozpoczętej w kraju.

Pierwsi z pomocą dla swych polskich rówieśników pospieszyli harcerze. Powstały ośrodki harcerskie w Somlószőlős

i w Szikszó, działające zgodnie z metodami wychowawczymi skautingu. Krótko funkcjonował obóz młodzieży w Balatonzámárdi. Natomiast prawdziwym centrum wychowawczym i edukacyjnym był ośrodek w Balatonboglár, w którym działało gimnazjum polskie, liceum oraz szkoły podstawowe, chór i orkiestra uczniowska. Szkoły średnie i podstawowe zorganizowano także w kilku innych miejscowościach. Odrębny charakter miała szkoła i internat założony w sierpniu 1943 r. w Vác. Był to zakonspirowany zakład dla dzieci żydowskich, którym z wielkim oddaniem, nie bacząc na grożące niebezpieczeństwa, spieszyły z pomocą władze węgierskie i polskie. „Chciano — jak pisał Autorzy — choć w drobnej części okupić ohydę popelnionych zbrodni przeciwko człowiekowi” (s. 134). Starsza młodzież polska korzystała z możliwości studiów wyższych.

Do trwałych wartości wpływu „okresu węgierskiego” na dzieci i młodzież polską należało wytworzenie silnych więzi sympatii między obu narodami, ugruntowanie polskości, uchronienie od skutków wojny i wytworzenie zapasu sił — biologicznych i intelektualnych — do pracy nad odbudową kraju.

Historyczny i socjologiczny punkt widzenia recenzowanej książki łączy kategoria „przyjaźni”. Ten wieloznaczny, często nadużywany termin, określający uczucie bezinteresownej sympatii i gotowości niesienia pomocy, jest dla Autorów podstawową ramą odniesień analizy. Zakładają oni, że braterstwo polsko-węgierskie wyrastające z wielowiekowej tradycji i opierające się na tym dziedzictwie, zdecydowało o związkach społecznych, które powstały między przedstawicielami obu narodów we wrześniu 1939 r. i trwały aż do zakończenia wojny. Dzięki przyjaźni zmniejszyła się obiektywna obcość i zanikło odosobnienie dwu różnych społeczności, możliwe było harmonijne współżycie między nimi. Teza ta nie jest prostym

powtórzeniem założeń socjologicznych teorii antagonizmu (L. Krzywicki, F. Znaniecki, J. Chałusiński), z których została zaczerpnięta. W miejsce akcentowanych w piśmiennictwie konfliktów z „obcymi”, Autorzy wprowadzili pojęcie zgody i przyjacielskiego współżycia.

Przyjęte ustalenie jest istotnym krokiem w kierunku koncepcji ogólnej, wyjaśniającej i systematyzującej problematykę opieki nad dziećmi i młodzieżą polską poza granicami kraju. Próba ta znajduje oparcie w wykorzystanych materiałach: w archiwaliach, obserwacjach (H.T. Csorbowie uczestniczyli w życiu uchodźstwa) oraz w 630 wypowiedziach ankietowych osób, które przebywały na Węgrzech. Ankiety, nisko na ogół cenione przez badaczy, w tym przypadku odegrały bardzo ważną rolę. Umożliwiły dotarcie do tego, co jest istotą przyjaźni: do uczuć. Bez danych tego rodzaju niemożliwe byłoby opisanie klimatu tamtych dni, ich kolorytu. Otwarte pozostaje pytanie, co zdecydowało — o powodzeniu badania ankietowego, gdyż próby tego rodzaju rzadko zostają uwiecznione sukcesem w pracach, których przedmiotem są losy emigracyjne dzieci i młodzieży polskiej. Czy była to chęć wypowiedzenia się o przyjaciółach?

H.T. Csorbowie zakładają, że decydującą rolę w udzielonej pomocy odegrała przyjaźń polsko-węgierska. Teza ta ma zasięg ograniczony, być może odnosi się tylko do relacji Polska — Węgry. Znane są przypadki, choćby w historii ostatniej doby, gdy udzielane uchodźcom pomoc i opieka nie były wyrazem jakichś szczególnych sympatii, związków, tradycji. Podstawę wsparcia stanowiły mniej lub bardziej luźne porozumienia. Innym razem brakowało nawet jakichkolwiek formalnych uzasadnień. Wystarczyła sytuacja zagrożenia, aby pojawiło się działanie gwarantujące pomyślność bliźnich. Co w takich przypadkach decydowało o podjętych krokach: wrażliwość na krzywdy, tradycja kulturowa, braterstwo międzyludzkie, widmo zagrożenia, „przyjaźń potencjalna”? Ponadto przyjaźń deklarowana nie zawsze była rękojmią otrzymania pomocy, wsparcia, co zno-

wu dowodnie wykazuje najnowsza historia. Nie można również pominąć ustaleń psychologii społecznej. Badania prowadzone w tym zakresie obalają występowanie prostej zależności typu: przyjaźń jest warunkiem pomyślnych kontaktów międzyludzkich, zaś jej brak — źródłem negatywnych doświadczeń¹.

Autorzy są w pełni świadomi wymienionych ograniczeń, a także skomplikowanej struktury uczuć społecznych. Postawę ich cechuje daleko idący realizm. H.T. Csorbowie nie traktują przyjaźni polsko-węgierskiej za monolit bez skazy. Przeciwnie, starają się określić te wszystkie czynniki, które wywoływały konflikty między emigrantami a gospodarzami. Oto główne przyczyny owych nieporozumień: „1. różnice polityczne, wpływające z przynależności do zasadniczo różnych obozów politycznych, 2. wroga propaganda, znajdująca łatwy dostęp do pewnych kół, 3. negatywna ocena zachowania się uchodźców, 4. różnice klasowe, 5. różnice wyznaniowe” (s. 180).

Dowodem realistycznej i obiektywnej postawy Autorów jest też kolejne założenie dotyczące przyjaźni: braterstwa Polaków i Węgrów nie można sprowadzać li tylko do wytworu tradycji. W bardzo wielu przypadkach przyjaźń międzynarodowa jest i może być tylko pustym frazesem. Stąd potrzeba kształtowania i rozwijania uczuć przyjaźni. Powstają one na podłożu sympatii, braterstwa, a nade wszystko — życzliwego stosunku do innych. Szczególne znaczenie ostatniej z wymienionych wartości polega na harmonizowaniu napięć międzyludzkich. „Dialog z innymi jednostkami czy grupami — twierdzą Autorzy — staje się prosty, gdy czujemy dla nich szacunek i ludzką życzliwość” (s. 284). Tak rozumiana życzliwość kształtowała się w procesie wychowania społecznego. Mianem tym określone zostały formy kształcenia dzieci i młodzieży polskiej

¹ Zob. np. E. Aronson, *Człowiek — istota społeczna*, Warszawa 1978 PWN, rozdz. VII: „Dlaczego ludzie lubią się nawzajem”?

na Węgrzech oraz współuczestnictwo w szeroko rozumianym życiu węgierskim.

Uwzględniając tym razem pedagogiczny i psychologiczny punkt widzenia, H.T. Csorbowie starają się ustalić efekty procesu kształtowania osobowości, przebiegającego w interakcjach społecznych. Do rezultatów zaliczają m.in. rozładowanie stresów charakterystycznych dla ludzi wyrwanych ze środowiska, odnalezienie celów życiowych, odrodzenie moralne, wiarę w przyszłość. Rezultatem tego rodzaju wychowania była także umiejętność współżycia z ludźmi, przyjęcie cudzych punktów widzenia i obcych hierarchii wartości za własne. Przekonywająco mówią o tym bohaterowie opisywanych wydarzeń. Ich wypowiedzi przytoczone w „indywidualnych historiach” (rozdz. VI) odkrywają zarazem różnorakie wymiary egzystencji uchodźców.

Ukazanie jednostkowych losów dzieci i młodzieży, tak charakterystyczne dla przedstawionego studium, zdaje się odzwierciedlać pogląd, że wydarzenia hi-

storyczne i procesy społeczne są spletem przypadków konkretnych, indywidualnych istnień ludzkich, a nie tylko anonimowych struktur i sił. Funkcja takiego podejścia badawczego nie polega na ilustrowaniu czy uzupełnianiu syntezy lub panoram. Odwoływanie się do realnych doświadczeń ludzkich charakteryzuje postawę antropocentryczną. Jest ona niezbędna przy próbach ustalenia modelu interpretacyjnego opieki podjętej wobec dzieci-emigrantów wojennych. Faktografia ograniczona do czasu i miejsca tu nie wystarcza, gdyż z pola widzenia ginie wówczas istota opieki, tj. dziecko i jego potrzeby. Uwzględnienie przez H.T. Csorbów takiego punktu widzenia należy uznać — obok wnikliwej rekonstrukcji wydarzeń historycznych — za jedno z najważniejszych osiągnięć recenzowanej książki. Z pewnością rozwiązanie to okaże się pomocne w próbach pokonania podobnych trudności.

WIESŁAW THEISS
Warszawa

NA ROGU BRACKIEJ I KONOPACKIEJ
WSPOMNIENIA MŁODZIEŻY SZKÓŁ WARSZAWSKICH
Z LAT 1939—1944

Wybór i opracowanie JANINA KAZMIERSKA
Warszawa 1983 ss. 241

Nakładem Krajowej Agencji Wydawniczej ukazała się niewielkich rozmiarów książka wnosząca jednak odmienny punkt widzenia niż bogata już istniejąca literatura o tajnej oświacie w czasie okupacji niemieckiej w Warszawie. Przedstawia ona na podstawie wybranych fragmentów wypracowań młodzieży, „jak uczono w Warszawie”. Janina Kazmierska sięgnęła do wspomnień młodzieży szkół warszawskich z lat 1939—1944, pisanych przez uczestników tajnych kompletów wiosną w 1946 roku, kiedy rozpoczęli oni naukę w klasach licealnych państwowych szkół warszawskich. Wspomnienia — „Jak uczyłem(am) się podczas okupacji” — to wypracowa-

nie pisane na lekcji języka polskiego w polskiej szkole. Temat uzupełniał plan: o formach, warunkach, w jakich odbywała się nauka, oraz o nauczycielach. Z 600 wypracowań zostały wybrane fragmenty, które ukazywały obok faktów, również oceny, opinie, refleksje. Młodzież w chwili pisania była w wieku 14—16 lat. Starsi mieli i więcej doświadczenia, i refleksji, ich prace dostarczyły cenniejszego materiału. Najciekawsze są prace młodzieży, która uczęszczała do szkoły podstawowej, a później średniej, a także tych, którzy równocześnie byli uczniami szkół jawnych i tajnych.

Wspomnienia, co widać nawet we

fragmentach przytoczonych, są bardzo różne pod względem formy, dojrzałości autorów w okresie ich przeżyć i relacji. Wszystkie prawie wnoszą autentyczność doświadczeń, przeżyć, ukazują trudności czy tragizm tamtych dni obok beztrudności dziecięcej, ukazują poczucie odpowiedzialności i powagi wobec nauczyciela, obowiązku uczenia się, kolegów, wkładu rodziców używających mieszkania. Wszystkie wspomnienia są bezimiennie.

Opracowanie obejmuje wstęp, w którym autorka omawia obok prezentowanego materiału i zasad wyboru organizacji szkolnictwa warszawskiego do września 1939 oraz zmiany zachodzące z chwilą objęcia władzy przez urzędników niemieckich i czas jej trwania. Ukazuje ruch oporu społeczeństwa, który był natychmiastową odpowiedzią daną okupantowi. Poprzez organizację tajnych władz oświatowych i tajnych szkół, realizowanych w różnych formach od lekcji tajnych w jawnych szkołach, tajnych kompletów szkół średnich i wyższych ukazuje stan szkolnictwa w Warszawie w chwili wybuchu wojny oraz całą strukturę tajnej oświaty i wzajemnego powiązania różnych form nauki szkolnej. Bardziej szczegółowo przedstawione są 3 szkoły, których uczniowie byli autorami wspomnień — Państwowe Gimnazjum i Liceum Męskie im. S. Batorego, Państwowe Gimnazjum i Liceum Żeńskie im. M. Curie-Skłodowskiej, Państwowe Gimnazjum i Liceum Żeńskie Praskie. Zatem na całość składa się wstęp, fragmenty wspomnień młodzieży kolejnych 3 szkół, przypisy, a także starannie opracowane aneksy, które prezentują wykazy szkół prywatnych i publicznych, szkół średnich państwowych, miejskich i prywatnych oraz zakładów kształcenia nauczycieli, a także kursów

przygotowawczych do szkół zawodowych istniejących w latach 1940—1942.

Zmudna praca wyboru fragmentów wspomnień została autorce nagrodzona uzyskanym plastycznym obrazem życia i nauki dzieci i młodzieży szkolnej w Warszawie. Szczególnie wymaga podkreślenia, że obok „faktów oświatowych” wyraźnie zarysowały się postawy uczniów, ich cechy osobowe — nie tylko stosunek do szkoły, lekcji czy nauczyciela — ale dojrzałość w spojrzeniu, ocena istotnych wartości i treści nauczania. Kształtowała się nowa dla nich odpowiedzialność, a nawet współodpowiedzialność ucznia i nauczyciela. Bliskość wzajemnych kontaktów w małych grupach dawała świetne wyniki nie tylko w zakresie przyswajania wiadomości, ale wychowawcze — pogłębiała zaufanie i autorytet nauczyciela.

Młodzież, która pisała wspomnienia, to ci szczęśliwi, którzy przeżyli; znaczny procent nie odebranych po wojnie świadectw maturalnych ukazuje tragedię uczniów Warszawy.

Na kartkach książki dzięki żywym wspomnieniom uczniów ożyło wielu wybitnych i dzielnych nauczycieli, dziś już zapomnianych, a często kilka słów o nich z tych trudnych dni wskazuje ich rolę wychowawczą, cenioną wysoko przez uczniów.

Wydaje się, że książka jest uzupełnieniem naszej wiedzy nie tylko o tajnym nauczaniu, ale i o młodzieży tego czasu, i sądzę, że obok dorosłych zainteresowanych tą problematyką powinna trafić do rąk współczesnej młodzieży szkolnej.

WANDA WYROBKOWA-PAWŁOWSKA
Warszawa

JANINA MARCINIAK
Warszawa

PRACE Z ZAKRESU HISTORII WYCHOWANIA, SZKOLNICTWA I MYŚLI PEDAGOGICZNEJ W POLSCE, OPUBLIKOWANE W 1982 ROKU

UWAGI WSTĘPNE

Poniższa bibliografia, tak jak i poprzednie¹, rejestruje druki zwarte, fragmenty prac zbiorowych oraz artykuły z wybranych wydawnictw ciągłych, których wykaz został załączony.

Układ bibliografii jest rzeczowy, a w obrębie działu alfabetyczny. Na końcu niektórych działów zamieszczono numery pozycji, których opis znajduje się w innym dziale, lecz dotyczy także w pewnym stopniu tego tematu.

W opisie pominięto rok wydania wszędzie tam, gdzie opisywana pozycja ukazała się w 1982 r. Przy wszystkich uzupełnieniach lub wątpliwych opisach, a także przy recenzjach został podany właściwy rok. Gwiazdkami opatrzone pozycje prac wydanych i opisanych w latach poprzednich, do których ukazały się nowe recenzje. Opis jest wtedy skrócony, a uwaga w nawiasie odsyła do właściwego opisu w poprzednich częściach bibliografii.

SPIS TREŚCI

I. OPRACOWANIA OGÓLNE Z ZAKRESU HISTORII WYCHOWANIA	
1. Bibliografie	505
2. Podręczniki	505
II. ROZWOJ OŚWIATY, WYCHOWANIA I MYŚLI PEDAGOGICZNEJ	
1. Opracowania ogólne	506
2. Z dziejów oświaty, wychowania i myśli pedagogicznej w okresie do końca XVIII wieku	507
3. Z dziejów oświaty, wychowania i myśli pedagogicznej w okresie zaborów	508
4. Z dziejów oświaty, wychowania i myśli pedagogicznej w okresie międzywojennym	509
5. Z dziejów oświaty, wychowania i myśli pedagogicznej w latach drugiej wojny światowej	511
6. Oświata, wychowanie i myśl pedagogiczna w Polsce Ludowej:	
a) opracowania dotyczące problematyki ogólnokrajowej	512
b) opracowania regionalne	512
7. Oświata polonijna	514

¹ „Przegląd Historyczno-Oświatowy” — numery pierwsze z lat 1971—1982 oraz nr 4 z 1983 roku.

III. DZIEJE SZKÓŁ RÓŻNYCH STOPNI	
1. Szkoły podstawowe	514
2. Szkoły średnie ogólnokształcące	514
3. Szkoły zawodowe (podstawowe i średnie)	515
4. Zakłady kształcenia nauczycieli (z wyjątkiem szkół wyższych)	516
5. Szkoły wyższe (układ według nazw uczelni)	516
IV. TEORETYCY WYCHOWANIA I DZIAŁACZE OŚWIATOWI (układ według nazwisk)	
1. Zbiory życiorysów	518
2. Sylwetki poszczególnych działaczy i teoretyków	519
V. DZIEJE OŚWIATY POZASZKOLNEJ	
1. Oświata dorosłych	523
2. Bibliotekarstwo	524
VI. DZIEJE RUCHU NAUCZYCIELSKIEGO	
1. Opracowania ogólne i monograficzne	524
2. Pamiętniki nauczycieli	525
VII. Z ŻYCIA I DZIAŁALNOŚCI ORGANIZACJI MŁODZIEŻOWYCH	525.

SPIS UWZGLĘDNIONYCH WYDAWNICTW CIĄGLYCH
I WYKAZ SKRÓTÓW ICH TYTUŁÓW

- Acta Balt.-Slav.* — Acta Baltico-Slavica. Wrocław. Roczn.
Acta Pol. Hist. — Acta Poloniae Historica. Warszawa. Nieręgi.
Acta UL Fol. Hist. — Acta Universitatis Lodzianis. Folia Historica. Łódź. Nieręgi.
Acta UL Paed. Psychol. — Acta Universitatis Lodzianis. Folia Paedagogica et Psychologica. Łódź. Nieręgi.
Acta UL Polit. — Acta Universitatis Lodzianis. Politologia. Łódź. Nieręgi.
Acta UNC Filol. Pol. — Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Filologia Polska. Toruń. Nieręgi.
Acta UNC Hist. — Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Historia. Łódź. Nieręgi.
Acta UNC Nauki Polit. — Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Nauki Polityczne. Toruń. Nieręgi.
Acta UNC Pedagog. — Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Historia. Toruń. Nieręgi.
Acta Univ. Wratisl. — Acta Universitatis Wratislaviensis. Prace Pedagogiczne. Wrocław. Nieręgi.
Acta Univ. Wratisl. Slav. Wratisl. — Acta Universitatis Wratislaviensis. Slavica Wratislaviensis. Wrocław. Nieręgi.
Anal. Crac. — Analecta Cracoviensia. Kraków. Nieręgi.
Ann. Sil. — Annales Silesiae. Wrocław.
Ann. UMCS Sect. F — Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F^a Humaniora. Lublin.
Archeon. Warszawa. Roczn.
Arch. Bibl. Muz. — Archiwum Biblioteki i Muzeum Kościelne. Lublin. Roczn.
Arch. Hist. Filoz. — Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej. Warszawa. Roczn.
Arch. Ruchu Robot. — Archiwum Ruchu Robotniczego. Warszawa. Roczn.
Bad. Oś. — Badania Oświatowe. Warszawa. Kwart.
Biul. Gł. Komis. Bad. Zbrod. Hitler. — Biuletyn Głównej Komisji do Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce. Warszawa. Roczn.

- Biul. Kwart. RTN* — Biuletyn Kwartalny Radomskiego Towarzystwa Naukowego. Radom.
- Biul. Lub. Tow. Sect. A* — Biuletyn Lubelskiego Towarzystwa Naukowego. Sectio A Humanistyka. Lublin. Niereg.
- Biul. TRH* — Biuletyn Towarzystwa Regionalnego Hrubieszowskiego. Hrubieszów. Kwart.
- Biul. Żyd. Inst. Hist.* — Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego. Warszawa. Kwart.
- Chowanna*. Katowice. Kwart.
- Collec. Theol.* — Collectanea Theologica. Warszawa. Kwart.
- Colloq. Salut.* — Colloquium Salutis. Wrocław. Roczn.
- Czas. Praw.-Hist.* — Czasopismo Prawno-Historyczne. Poznań. Półrocz.
- Dydak. Lit.* — Dydaktyka Literatury. Zielona Góra. Roczn.
- Dydak. Szk. Wyż.* — Dydaktyka Szkoły Wyższej. Warszawa. Kwart.
- Euhemer*. Warszawa. Kwart.
- Fiz. w Szk.* — Fizyka w Szkole. Warszawa. Dwum.
- Gdań. Zesz. Nauk.* — Gdańskie Zeszyty Naukowe. Gdańsk. Niereg.
- Kom. Inst. Balt.* — Komunikaty Instytutu Bałtyckiego. Gdańsk. Niereg.
- Kom. Mazur.-Warm.* — Komunikaty Mazursko-Warmińskie. Olsztyn. Kwart.
- Koszal. Stud. Mater.* — Koszalińskie Studia i Materiały. Koszalin. Kwart.
- Kron. Bydg.* — Kronika Bydgoska. Bydgoszcz. Niereg.
- Kron. M. Pozn.* — Kronika Miasta Poznania. Poznań. Kwart.
- Kron. M. Zabrze.* — Kroniki Miasta Zabrze. Zabrze. Niereg.
- Kron. Warsz.* — Kronika Warszawy. Warszawa. Kwart.
- Kron. Wielkop.* — Kronika Wielkopolski. Poznań. Kwart.
- Kult. i Ośw.* — Kultura i Oświata. Warszawa. Kwart.
- Kult. i Społ.* — Kultura i Społeczeństwo. Warszawa. Kwart.
- Kwart. Hist.* — Kwartalnik Historyczny. Warszawa.
- Kwart. Hist. Nauki* — Kwartalnik Historii Nauki i Techniki. Warszawa.
- Kwart. Hist. Prasy* — Kwartalnik Historii Prasy Polskiej. Warszawa.
- Kwart. Hist. Ruchu Zawod.* — Kwartalnik Historii Ruchu Zawodowego. Warszawa.
- Kwart. Naucz. Opol.* — Kwartalnik Nauczyciela Opolskiego. Opole.
- Kwart. Opol.* — Kwartalnik Opolski. Opole.
- Kwart. Pedag.* — Kwartalnik Pedagogiczny. Warszawa.
- Lub. Roczn. Pedag.* — Lubelski Rocznik Pedagogiczny. Lublin.
- Mag. Byt.* — Magazyn Bytomski. Bytom. Niereg.
- Mater. Stud. Opol.* — Materiały i Studia Opolskie. Opole. Niereg.
- Muzea Walki*. Warszawa. Roczn.
- Nasza Przeszłość*. Kraków. Niereg.
- Naucz. i Wychow.* — Nauczyciel i Wychowanie. Warszawa. Dwum.
- Nautologia*. Gdynia. Kwart.
- Neodidagmata*. Poznań. Roczn.
- Not. Ploc.* — Notatniki Płockie. Płock. Kwart.
- Odrodz. i Reform.* — Odrodzenie i Reformacja w Polsce. Warszawa. Roczn.
- Pedag. Pracy.* — Pedagogika Pracy. Warszawa. Niereg.
- Podbeskidzie*. Bielsko-Biała. Półrocz.
- Pr. Hum. TN Rzesz.* — Prace Humanistyczne Towarzystwa Naukowego w Rzeszowie. Wydział Nauk Humanistycznych i Społecznych. Komisja Historii Oświaty i Kultury. Rzeszów. Niereg.
- Pr. Inst. Hist. UW* — Prace Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego. Warszawa. Niereg.

- Pr. Inst. Nauk. Ekon.-Społ. PW* — Prace Instytutu Nauk Ekonomiczno-Społecznych Politechniki Warszawskiej. Warszawa. Nierereg.
- Pr. Inst. Nauk. Społ. WSI Koszal.* — Prace Instytutu Nauk Społecznych. Zeszyt Naukowy. Wyższa Szkoła Inżynierska w Koszalinie. Koszalin. Nierereg.
- Pr. Karkon. TN.* — Prace Kurkonoskiego Towarzystwa Naukowego. Prace Komisji Historycznej. Jelenia Góra. Nierereg.
- Pr. Nauk. US Hist.* — Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego. Historia i Współczesność. Katowice. Nierereg.
- Pr. Nauk. US Pr. Nauk. Społ.* — Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego. Prace z Nauk Społecznych. Katowice. Nierereg.
- Pr. Nauk. US Pr. Pedag.* — Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego. Prace Pedagogiczne. Katowice. Nierereg.
- Pr. Nauk. WSP Częst. Ser. Hum.* — Prace Naukowe. Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Częstochowie. Seria Humanistyczna. Częstochowa. Nierereg.
- Prz. Bibl.* — Przegląd Biblioteczny. Warszawa. Kwart.
- Prz. Hist.* — Przegląd Historyczny. Warszawa. Kwart.
- Prze. Hist.-Ośw.* — Przegląd Historyczno-Oświatowy. Warszawa. Kwart.
- Prz. Hum.* — Przegląd Humanistyczny. Warszawa. Mies.
- Prz. Ośw.-Wychow.* — Przegląd Oświatowo-Wychowawczy. Kraków. Kwart.
- Prz. Ośw.-Wychow. ODN* — Przegląd Oświatowo-Wychowawczy ODN. Instytut Kształcenia Nauczycieli. Oddział Doskonalenia Nauczycieli w Białymstoku. Białystok. Nierereg.
- Prz. Polon.* — Przegląd Polonijny. Warszawa. Kwart.
- Prz. Pruszk.* — Przegląd Pruszkowski. Pruszków. Kwart.
- Prz. Zach.-Pom.* — Przegląd Zachodnio-Pomorski. Szczecin. Kwart.
- Psychol. Wychow.* — Psychologia Wychowawcza. Warszawa. Kwart.
- Rocz. Bibl. PAN Krak.* — Rocznik Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie. Wrocław.
- Rocz. BN* — Roczniki Biblioteki Narodowej. Warszawa.
- Rocz. Elb.* — Rocznik Elbląski. Elbląg.
- Rocz. Gdań.* — Rocznik Gdański. Gdańsk.
- Rocz. Gdyń.* — Rocznik Gdyński. Gdynia.
- Rocz. Inf. AM Gdań.* — Rocznik Informacyjny. Akademia Muzyczna w Gdańsku. Gdańsk.
- Rocz. Jelen.* — Rocznik Jeleniogórski. Jelenia Góra.
- Rocz. Kal.* — Rocznik Kaliski. Kalisz.
- Rocz. Kom. Nauk. Pedag.* — Rocznik Komisji Nauk Pedagogicznych. Kraków.
- Rocz. Konń.* — Rocznik Koniński. Poznań.
- Rocz. Leszcz.* — Rocznik Leszczyński. Poznań.
- Rocz. Łódź.* — Rocznik Łódzki. Łódź.
- Rocz. Muz. Nar. Kiel.* — Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach. Kraków.
- Rocz. Nauk. AWF Pozn.* — Rocznik Naukowy. Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu. Poznań. Nierereg.
- Rocz. Nauk.-Dydak. WSP Krak. Pr. Bibl.* — Rocznik Naukowo-Dydaktyczny. Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Prace Bibliotekoznawcze. Kraków. Nierereg.
- Rocz. Nauk.-Dydak. WSP Krak. Pr. Ekon.-Społ.* — Rocznik Naukowo-Dydaktyczny. Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Prace Ekonomiczno-Społeczne. Kraków. Nierereg.
- Rocz. Nauk.-Dydak. WSP Krak. Pr. Hist.-Liter.* — Rocznik Naukowo-Dydaktyczny. Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Prace Historyczno-Literackie. Kraków. Nierereg.
- Rocz. Przemys.* — Rocznik Przemyski. Przemyśl.

- Rocz. Sąd.* — Rocznik Sądcki. Nowy Sącz.
Rocz. Swid. — Rocznik Swidnicki. Swidnica.
Rocz. Teol. — Rocznik Teologiczny. Warszawa. Półroc.
Rocz. UW — Roczniki Uniwersytetu Warszawskiego. Warszawa.
Ruch. Pedag. — Ruch Pedagogiczny. Warszawa. Dwum.
Rzesz. Rocz. Muzeal. — Rzeszowski Rocznik Muzealny. Rzeszów.
Stud. Bibl. — Studia Bibliologiczne. Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Bydgoszczy. Bydgoszcz. Nieręg.
Stud. Claromont. — Studia Claromontana. Jasna Góra. Rocz.
Stud. Gnes. — Studia Gnesnensis. Gniezno. Nieręg.
Stud. Hist. — Studia Historyczne. Kraków. Kwart.
Stud. Hist. Slavogerm. — Studia Historica Slavo-Germanica. Poznań. Rocz.
Stud. Kiel. — Studia Kieleckie. Kielce. Kwart.
Stud. Mater. Inf. — Studia Materiały Informacje. Międzyuczelniany Ośrodek Metodyczny Akademii Rolniczych. Warszawa. Nieręg.
Stud. Mater. Lub. — Studia i Materiały Lubelskie. Lublin. Rocz.
Stud. Mater. Teor. Archit. — Studia i Materiały do Teorii i Historii Architektury i Urbanistyki. Warszawa. Nieręg.
Stud. Mater. WSP Ziel. Góra Nauki Społ.-Polit. — Studia i Materiały. Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Zielonej Górze. Nauki Społeczno-Polityczne. Zielona Góra. Nieręg.
Stud. nad Ekon. — Studia nad Ekonomiką Regionu. Katowice. Nieręg.
Stud. o Książ. — Studia o Książce. Wrocław. Rocz.
Stud. Pedag. WSP Bydg. — Studia Pedagogiczne. Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy. Bydgoszcz. Nieręg.
Stud. Ploc. — Studia Plockie. Plock. Rocz.
Stud. Region. — Studia Regionalne. Warszawa. Rocz.
St. Śl. — Studia Śląskie. Opole. Rocz.
Stud. Theol. Vars. — Studia Theologica Varsaviensia. Warszawa. Półroc.
Szk. Spec. — Szkoła Specjalna. Warszawa. Dwum.
Śl. Kwart. Hist. Sobótka — Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka. Wrocław.
Teki Arch. — Teki Archiwalne. Warszawa. Rocz.
Wczoraj Dzisiaj — Wczoraj, Dzisiaj, Jutro. Opole. Kwart.
Wieś i Rol. — Wieś i Rolnictwo. Warszawa. Kwart.
Wojsk. Prz. Hist. — Wojskowy Przegląd Historyczny. Warszawa. Kwart.
Wychow. Fiz. Sport. — Wychowanie Fizyczne i Sport. Warszawa. Kwart.
Z Bad. nad Młodz. — Z Badań nad Młodzieżą Wiejską. Warszawa. Nieręg.
Z Dziej. Stos. Pol.-Radz. — Z Dziejów Stosunków Polsko-Radzieckich i Rozwoju Wspólnoty Państw Socjalistycznych. Warszawa. Rocz.
Z Pola Walki. Warszawa. Kwart.
Z Probl. Reform. — Z Problemów Reformacji. Warszawa. Nieręg.
Zap. Hist. — Zapiski Historyczne. Toruń. Kwart.
Zar. Śl. — Zaranie Śląskie. Katowice. Kwart.
Ze Skarb. Kult. — Ze Skarbcza Kultury. Wrocław. Półroc.
Zesz. Gliw. — Zeszyty Gliwickie. Gliwice. Nieręg.
Zesz. Hist. Głosu Naucz. — Zeszyty Historyczne Głosu Nauczycielskiego. Warszawa. Nieręg.
Zesz. Hist.-Polit. — Zeszyty Historyczno-Polityczne Stronnictwa Demokratycznego. Warszawa. Kwart.
Zesz. Nauk. AE Krak. Pr. Zakr. Nauk Polit. — Zeszyty Naukowe. Akademia Ekonomiczna w Krakowie. Prace z Zakresu Nauk Politycznych. Kraków. Nieręg.

- Zesz. Nauk. AE Pozn. Ser. I Stud. Nauk Polit.* — Zeszyty Naukowe, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Seria I Studia z Nauk Politycznych, Poznań, Nierog.
- Zesz. Nauk. AGH Zagad. Spol.-Polit.* — Zeszyty Naukowe Akademii Górniczo-Hutniczej, Zagadnienia Społeczno-Polityczne, Kraków, Nierog.
- Zesz. Nauk. AR Krak. Ekon.* — Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej w Krakowie, Ekonomia, Kraków, Nierog.
- Zesz. Nauk. AR Szczec. Nauk Spol.-Ekon.* — Zeszyty Naukowe, Akademia Rolnicza w Szczecinie, Nauk Społecznych i Ekonomicznych, Szczecin, Nierog.
- Zesz. Nauk. ASW.* — Zeszyty Naukowe, Akademia Spraw Wewnętrznych, Warszawa, Kwart.
- Zesz. Nauk. ATR Bydg. Nauki Spol.* — Zeszyty Naukowe, Akademia Techniczno-Rolnicza im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich w Bydgoszczy, Nauki Społeczne, Bydgoszcz, Nierog.
- Zesz. Nauk. AWF Gdańsk* — Zeszyty Naukowe, Akademia Wychowania Fizycznego im. Jędrzeja Śniadeckiego w Gdańsku, Gdańsk, Nierog.
- Zesz. Nauk. KUL* — Zeszyty Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin, Kwart.
- Zesz. Nauk. PBiałost. Nauki Spol.-Polit.* — Zeszyty Naukowe Politechniki Białostockiej, Nauki Społeczno-Polityczne, Białystok, Nierog.
- Zesz. Nauk. PCzest. Nauki Spol.-Ekon.* — Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej, Nauki Społeczno-Ekonomiczne, Częstochowa, Nierog.
- Zesz. Nauk. PGdań. Ekon.* — Zeszyty Naukowe Politechniki Gdańskiej, Ekonomia, Gdańsk, Nierog.
- Zesz. Nauk. PŚwiętokrz. Nauki Spol.-Ekon.* — Zeszyty Naukowe Politechniki Świętokrzyskiej, Nauki Społeczno-Ekonomiczne, Kielce, Nierog.
- Zesz. Nauk. UG Filol. Ros.* — Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego, Uniwersytet Gdański, Filologia Rosyjska, Gdańsk, Nierog.
- Zesz. Nauk. UG Pedag.* — Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego, Uniwersytet Gdański, Filologia Rosyjska, Gdańsk, Nierog.
- Zesz. Nauk. UJ Pr. Nauk Polit.* — Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace z Nauk Politycznych, Kraków, Nierog.
- Zesz. Nauk. UW Białystok. Pr. Hist.* — Zeszyty Naukowe, Uniwersytet Warszawski Filia w Białymstoku, Humanistyka, Prace Historyczne, Białystok, Nierog.
- Zesz. Nauk. UW Białyst. Pr. Pedag.* — Zeszyty Naukowe, Uniwersytet Warszawski Filia w Białymstoku, Pedagogika i Psychologia, Prace Pedagogiczne, Białystok, Nierog.
- Zesz. Nauk. WAP.* — Zeszyty Naukowe, Wojskowa Akademia Polityczna im. F. Dzierżyńskiego, Warszawa, Nierog.
- Zesz. Nauk. WSI Opole Nauki Spol.* — Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Inżynierskiej, Nauki Społeczne, Opole, Nierog.
- Zesz. Nauk. WSM Szczec. Pr. Międzywydz. Inst. Nauk Spol.* — Zeszyty Naukowe, Wyższa Szkoła Morska w Szczecinie, Prace Międzywydziałowego Instytutu Nauk Społecznych, Szczecin, Nierog.
- Zesz. Nauk. WSMar.* — Zeszyty Naukowe, Wyższa Szkoła Marynarki Wojennej im. Bohaterów Westerplatte, Gdynia, Kwart.
- Zesz. Nauk. WSNS* — Zeszyty Naukowe, Wyższa Szkoła Nauk Społecznych przy KC PZPR, Warszawa, Kwart.
- Zesz. Nauk. WSP Opole Hist.* — Zeszyty Naukowe, Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Powstańców Śląskich w Opolu, Historia, Opole, Nierog.
- Zesz. Nauk. WSP Szczec. Pr. Inst. Nauk Filoz.-Spol.* — Zeszyty Naukowe, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Szczecinie, Prace Instytutu Nauk Filozoficzno-Społecznych, Szczecin, Nierog.

- Zesz. Nauk. WSP Szczec. Pr. Wydz. Pedag.* — Zeszyty Naukowe. Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Szczecinie. Prace Wydziału Pedagogicznego. Szczecin. Nieręg.
Zesz. Pedag. — Zeszyt Pedagogiczny. Olsztyn. Nieręg.
Ziemia. Warszawa. Roczn.
Ziemia Kuj. — Ziemia Kujawska. Warszawa. Roczn.

I. OPRACOWANIA OGÓLNE Z ZAKRESU HISTORII WYCHOWANIA

1. BIBLIOGRAFIE

1. BŁĄŻEJEWICZ OLENA, KRAJEWSKA JADWIGA: Uniwersytet Warszawski w 1979 roku. Materiały bibliograficzne. *Roczn. UW* t. 19 za 1979 s. 105—160.
2. BŁĄŻEJEWICZ OLENA, KRAJEWSKA JADWIGA, OKNINSKA LUBINA: Uniwersytet Warszawski w 1978 roku. Materiały bibliograficzne. *Roczn. UW* t. 19 za 1979 s. 45—103.
- * 3. HILLEBRANDT BOGDAN, ŚLABEK GENOWEFA: Postępowy ruch młodzieżowy w Polsce. Warszawa 1980 (zob. poz. 2 — 1980).
 Rec.: Terendyja Zofia, *Z Bad. nad Młodz.* 1982 z. 27 s. 192—194.
4. KLIMCZYK-WOMPEL MARIA: Oświata na Opolszczyźnie w 35-lecie PRL. Zestawienie bibliograficzne w wyborze. — Opole: Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka s. 28.
5. KLIMCZYK-WOMPEL MARIA: Wybrane problemy oświaty i szkolnictwa na Opolszczyźnie w latach 1945—1980 (Bibliografia). *Kwart. Naucz. Opol.* nr 1/4 s. 146—163.
6. KRAJEWSKI MIROSLAW R.: Materiały do bibliografii harcerstwa na Kujawach i Ziemi Dobrzyńskiej (1911—1981). — Włocławek: Związek Harcerstwa Polskiego. Komenda Chorągwi Włocławskiej, s. 16 — Sprawozdanie Chorągwie wianej Komisji Historycznej. Seria I, Źródła: z. 1.
 Do użytku wew.
7. MATEJKO TERESA: Ruch młodzieżowy na Pomorzu Środkowym (bibliografia) 1945—1982. — Koszalin: Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. Joachima Lelewela w Koszalinie s. 55.
8. MOZDŻEN STEFAN IGNACY, MUSIAŁ JULIA: Bibliografia polskich czasopism pedagogicznych (do 1979). Kielce: Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Jana Kochanowskiego, 1981 s. 350.
 Rec.: Jarowicki Jerzy, *Oświata i Wychowanie A* 1982 nr 17 s. 18—23.
9. NIEMYSKI MAREK: Bibliografia organizacji i ekonomiki szkolnictwa wyższego w Polsce za lata 1961—1975. — Warszawa: Państw. Wydaw. Naukowe, s. 204. — Ministerstwo Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki, Instytut Polityki Naukowej, Postępu Technicznego i Szkolnictwa Wyższego. Dokumenty, Informacje, Bibliografie.
10. SZCZUKA MARIA: Czasopisma szkolne Łodzi międzywojennej (1918—1939). (Katalog). — Łódź: Miejska Biblioteka Publiczna, s. 27.
11. ZAŁĘWSKI JOZEF: Bibliografia pedagogiki szkoły wyższej za rok 1979. Warszawa: Państw. Wydaw. Naukowe, s. 255. — Ministerstwo Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki, Instytut Polityki Naukowej, Postępu Technicznego i Szkolnictwa Wyższego. Dokumenty, Informacje, Bibliografie.
 Zob. też poz.: 216, 245, 246, 264, 266.

2. PODRĘCZNIKI

12. DUBOWIK HENRYK: Dzieje książki i bibliotek. W zarysie. — Warszawa: Centrum Ustawicznego Kształcenia Bibliotekarzy, s. 130, II.

- * 13. HISTORIA WYCHOWANIA — WIEK XX. Pod red. Józefa Miąso. Wyd. 2. Warszawa 1981 (zob. poz. 10 — 1981).
Rec.: A.K. Dydak, *Szk. Wyzsz.* 1982 nr 1 s. 105—107; Maternicki Jerzy, *Prz. Hum.* 1983 nr 4 s. 211—215.
14. WIECZOREK TADEUSZ: Historia wychowania i myśli pedagogicznej. Wybrane zagadnienia. Wyd. 5 — Warszawa: Wydaw. SGGW-AR, s. 138, tab. — Skrypty Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego Akademii Rolniczej w Warszawie. Wyd. 1 — 1969, Wyd. 2 — 1973, Wyd. 3 — 1975, Wyd. 4 — 1977.

II. ROZWÓJ OŚWIATY, WYCHOWANIA I MYŚLI PEDAGOGICZNEJ

1. OPRACOWANIA OGÓLNE

15. DOBRZYŃSKI KAZIMIERZ: Programy oświatowe polskiej radykalnej lewicy socjalistycznej i polityka oświatowa PZPR. Teksty źródłowe z komentarzem 1876—1976. — Warszawa: Państw. Wydaw. Naukowe, s. 251.
Rec.: Król E.C., *Prz. Hist.* 1983 z. 3 s. 570—579; Rudziński Eugeniusz, *Argumenty* 1982 nr 11 s. 9.
16. DZIEJE NAUCZANIA HISTORII NAUKI I HISTORII TECHNIKI W POLSCE. Pod red. Ireny Stasiewicz-Jasiukowej. — Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, s. 378, port.
Rec.: Hübner Piotr, *Nowe Książki* 1983 nr 9 s. 93—94.
17. DZIEJE SZKOLNICTWA I OŚWIATY NA WSI POLSKIEJ. Praca zbiorowa pod red. Stanisława Michalskiego. — Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza T. 1. Do 1918. s. 515, tabl. il. port.
Rec.: Topolski Jerzy, *Prz. Hist.-Ośw.* 1983 nr 3 s. 361—364.
18. FELCZYŃSKI ZYGMUNT: Pisma młodzieżowe i szkolne w Przemyślu. *Rocz. Przemys.* t. 21 za 1979 s. 185—199.
- * 19. ŁOWIECKI MACIEJ: Dzieje nauki polskiej. Warszawa 1981 (zob. poz. 19—1981).
Rec.: Hollender Henryk, *Kwart. Hist. Nauki* 1982 nr 2 s. 403—408; Kownacki Krzysztof, *Tygodnik Polski* 1982 nr 4 s. 14, il.
20. KOPCZEWSKI JAN STANISŁAW: Z okazji sześćdziesięciolecia Instytutu Wydawniczego „Nasza Księgarnia” (1921—1981). *Prz. Hist.-Ośw.* nr 1/2 s. 140—146.
21. KUBIK KAZIMIERZ: Centralne ośrodki wychowania morskiego w Polsce. *Zesz. Nauk. UG Pedag.* nr 11 s. 135—146.
22. LISOWSKI WITOLD: Polskie Korpusy Kadetów 1765—1956. Z dziejów wychowania. — Warszawa: Wydaw. Min. Obrony Narodowej, s. 414, il.
23. MOLIK WITOLD: Polacy na uniwersytetach niemieckich 1795—1918. Stan i propozycje badań. *Stud. Hist. Slavogerm* t. 11 1982 s. 27—53, tab.
24. MROCZEK JÓZEF STANISŁAW: Zambrów. Zarys dziejów. — Białystok, s. 192. — Ośrodek Badań Naukowych w Białymstoku, Łomżyńskie Towarzystwo Naukowe im. Wągów.
W każdej części osobny rozdział poświęcony sprawom oświatowym.
25. PATRO GUSTAWA: Wągrowiec. Zarys dziejów. — Warszawa: Państw. Wydaw. Rolnicze i Leśne, s. 314.
W każdym chronologicznym rozdziale materiały dotyczące szkolnictwa.
- * 26. PECHERSKI MIECZYSLAW: System oświatowy w Polsce Ludowej na tle porównawczym. Wrocław 1981 (zob. poz. 28 — 1981).
Rec.: Mokrzycki Lech, *Nowe Książki* 1983 nr 10 s. 93—95.
- * 27. PIŃCZÓW I JEJ SZKOŁY W DZIEJACH. Kraków 1979 (zob. poz. 26 — 1979).
Rec.: Grzywna Józef, *Stud. Hist.* 1982 z. 2 s. 349—352.
28. PRASA DZIECIĘCA I MŁODZIEŻOWA. Studia i materiały pod red. Miecz-

- ślawa Adameczyka i Jerzego Jarowieckiego. — Kielce: Instytut Kształcenia Nauczycieli, Oddział Doskonalenia Nauczycieli w Kielcach, s. 340.
29. STACHURA KAZIMIERZ: Wychowanie obywatelskie w szkole jako czynnik kształtowania kultury politycznej młodzieży. *Rys. historyczny. Pr. Nauk. US Pr. Pedag.* nr 16 s. 9—41.
30. SZKOLNICTWO I OŚWIATA W WARSZAWIE. Kom. red. Józef Kazimierski et al. — Warszawa: Państw. Wydaw. Naukowe, s. 460, il. portr. tab.
Rec.: A.K., *Dydak. Szk. Wyzsz.* 1982 nr 4 s. 133—134.
- * 31. SUCHODOLSKI BOGDAN: Dzieje kultury polskiej. Warszawa 1980 (zob. poz. 30 — 1980, poz. 33 — 1981).
Rec.: Bednarek Antoni, *Akcent* 1983 nr 1 s. 163—166; Dleńkowska Barbara, *Kwart. Hist. Nauki* 1982 nr 3/4 s. 703—707; Kończak Stanisław, *Rocz. Koszał.* 1982 nr 17 s. 229—232; Zólkiewski Stefan, Skowronek Jerzy, *Prz. Hum.* 1982 nr 1/2 s. 249—255.
32. SUCHODOLSKI BOGDAN: Nauka. W: POLSKA XX WIEKU. Państwo, społeczeństwo, kultura. Pod red. Stefana Kieniewicza (wyd. 2). Warszawa: „Wiedza Powszechna” s. 404—465. — „Konfrontacje Historyczne”. Prace Instytutu Historii PAN.
33. ŚLIWIŃSKI JÓZEF: Lubawa. Zarys dziejów miasta i okolic. Olsztyn: „Pojezierze” przy współud. Urzędu Miasta i Gminy, s. 383.
W każdym chronologicznym rozdziale wiele materiału o szkolnictwie.
- * 34. ŚWIATŁO ADAM: Oświata a polski ruch robotniczy 1876—1939. Warszawa 1981 (zob. poz. 35 — 1981).
Rec.: Choniawko Andrzej, *Młodzież i Kultura Wied* 1983 z. 1 s. 177—183; Grzywna Józef, *Z Pola Walki* 1982 nr 3/4 s. 297—301; Michałki Stanisław, *tamże* s. 293—297.
35. ZAKOWICZ ALEKSANDER, FIREK-SUDA JOLANTA: Nauczanie fotografii w Polsce w latach 1839—1980. — Częstochowa: Wyższa Szkoła Pedagogiczna s. 75.

2. Z DZIEJÓW OŚWIATY, WYCHOWANIA

I MYŚLI PEDAGOGICZNEJ W OKRESIE DO KOŃCA XVIII WIEKU

36. ACHREMCZYK STANISŁAW: Uczniowie kolegium jezuickiego w Braniewie w latach 1694—1776. *Kom. Mazur.-Warm.* nr 4 s. 299—323, tab.
37. BARTNICKA KALINA: Jedna z koncepcji organizacji szkolnictwa wieku oświecenia w Europie Wschodniej. Okręgi szkolne uniwersyteckie w Polsce i w Rosji 1781—1803—1835. *Kwart. Pedag.* nr 3/4 s. 167—177.
38. HELLWIG JAN: Z badań nad początkami szkolnictwa miasta Leszna. *Rocz. Leszcz.* t. 6 s. 261—269.
39. HORN MAURZYCY: Kultura żydowska w Polsce do końca XVIII w. W: ZYDZI POLSCY. Dzieje i kultura. Marian Fuks (et al.). — Warszawa: „Interpress”.
Rozdz.: Szkolnictwo s. 29—39.
40. MENDROCH PIOTR: Szkolnictwo ewangelickie na Śląsku Cieszyńskim po Patencie Tolerancyjnym. *Z Probl. Reform.* 1981/1982 nr 3/4 s. 72—85.
41. MIERZWIŃSKI HENRYK: Szkoła kalwińska w Kocku (1505—1648). *Lub. Rocz. Pedag.* t. 10 s. 193—202, il.
42. MOKRZECKI LECH: Tradycje morskie dawnej oświaty i nauki gdańskiej od XVI do XVIII wieku. *Zesz. Nauk. UG Pedag.* nr 11 s. 147—160.
43. MOLIŃSKI WITOLD: Polacy na uniwersytecie we Frankfurcie nad Odrą na przełomie XVIII i XIX wieku (1796—1806). *Prz. Hist.-Ośw.* nr 1/2 s. 7—21, tab.
44. MROZOWSKA KAMILA: Les universités polonaises à l'époque de la Commission de l'Education Nationale (1773—1794). W: UNIVERSITATES STUDIO-RUM SAEC. XVIII Et XIX. Etudes présentées par la Commission Internationale pour l'histoire des Universités en 1977. — Warszawa: Université de Varsovie, s. 7—19.

45. NOWAK ZBIGNIEW: Kultura, nauka i sztuka w Gdańsku na przełomie dwóch epok. W: HISTORIA GDAŃSKA. Opracowanie zbiorowe pod red. Edmunda Cieślaka. — Gdańsk: Wydaw. Morskie T. 2 1454—1655, s. 352—402.
46. NOWAK ZBIGNIEW: Lata rozkwitu kultury, nauki i sztuki (1570—1655). Tamże, s. 686—753.
47. O EDUKACJI DAWNYCH POLAKÓW. Materiały z XVI-XVII wieku. Wybrala i oprac. Teresa Duralska-Macheta. Słowo wstępne Bogdan Suchodolski. — Warszawa: „Nasza Księgarnia”, s. 354, il. portr.
48. PŁAZA JOANNA: Popularyzacja problematyki pedagogicznej w czasach Komisji Edukacji Narodowej. *Zesz. Nauk UW Białyst. Pr. Pedag.* 1981 t. 13, s. 273—300.
49. SAWRYCKI WŁADYSŁAW: Poezja, wymowa i proza w polskiej szkole średniej na przełomie XVIII i XIX wieku. *Acta UNC Filol. Pol.* z. 22 s. 3—18.
50. SEKULSKI JERZY: Księgozbiór biblioteki gimnazjum elbląskiego w XVIII wieku. *Kom. Mazur.-Warm.* nr 3 s. 187—199, tab.
51. SEKULSKI JERZY: Polonika w bibliotece gimnazjum w Elblągu w świetle inwentarza z lat osiemdziesiątych XVIII w. *Rocz. Elb.* t. 9 s. 33—78, il.
52. SOBCZAK JACEK: Sądownictwo Komisji Edukacji Narodowej. *Czas. Praw.-Hist.* z. 2 s. 213—230.
53. SOBCZAK JACEK: Szkolnictwo wschowskie w dobie Komisji Edukacji Narodowej. *Rocz. Leszcz.* t. 6 s. 125—152, tab.
Zob. też poz. 73.

3. Z DZIEJÓW OSWIATY, WYCHOWANIA I MYŚLI PEDAGOGICZNEJ W OKRESIE ZABORÓW

54. BANASZEK MARIAN: Szkoły elementarne dla dzieci górników i hutników Okręgu Staropolskiego w latach 1810—1863. *Prz. Hist.-Ośw.* nr 3/4 s. 285—306, tab.
55. BŁASZYŃSKI MIECZYSLAW: Szkoły rzemieślniczo-niedzielne na Ziemi Hrubieszowskiej w latach 1821—1862. *Biul. TRH* 1981 nr 4 s. 18—25, tab.
56. BOBROWSKA-NOWAK WANDA: Inicjatywy pedagogiczne nauczycieli gimnazjów galicyjskich w początkach XX stulecia. *Acta UNC Pedag.* nr 9 s. 43—56.
57. CZEMBOR HENRYK: Dzieje Towarzystwa Ewangelickiego Oświaty Ludowej w Cieszynie. *Z Probl. Reform.* 1981/1982 nr 3/4 s. 86—116.
58. DWORAKOWSKI JAN: Radykalizacja poglądów i postaw młodzieży gimnazjalnej w Łomży pod wpływem wydarzeń 1905 roku. *Zesz. Nauk. UW Białyst. Pr. Pedag.* 1981 t. 13 s. 253—272.
- * 59. DYBIEC JULIAN: Finansowanie nauki i oświaty w Galicji 1860—1918. Kraków 1979 (zob. poz. 79 — 1979, poz. 64 — 1980).
Rec.: Łazuga Waldemar, *Stud. Hist. Slavoperm.* 1982 t. 11 s. 160—161; Majorek Czesław, *Prz. Hum.* 1982 nr 10 s. 149—154.
- * 60. DYBIEC JULIAN: Mecenat naukowy i oświatowy w Galicji 1860—1918. Wrocław 1981 (zob. poz. 82 — 1981).
Rec.: Dzieciol Alina, *Kwart. Hist. Nauki* 1983 nr 2 s. 493—496; Majorek Czesław, *Prz. Hum.* 1982 nr 10 s. 149—154.
- * 61. FITA STANISŁAW: Pokolenie Szkoły Głównej. Warszawa 1980 (zob. poz. 66 — 1980, poz. 84 — 1981).
Rec.: Przybyła Zbigniew, *Pamiętnik Literacki* 1982 z. 1/2 s. 359—373; Zurawicka Janina, *Dzieje Najnow.* 1982 nr 1/4 s. 289—292.
- * 62. FRĄCKOWIAK WIKTOR: Pedagogiczne aspekty polskiego czasopiśmiennictwa dla dzieci i młodzieży na Pomorzu Nadwiślańskim... Bydgoszcz 1979 (zob. poz. 82—1979).
Rec.: Grzybowski Romuald, *Rocz. Gdań.* 1982 t. 42 z. 2 s. 216—219.

63. GORCZYŃSKI WIT: Nauczyciele historii w szkołach średnich Królestwa Polskiego 1831—1861. *Przez. Hum.* nr 5/6 s. 109—131.
64. GRZYBOWSKI MICHAŁ MARIAN: Wypisy źródłowe do dziejów szkolnictwa elementarnego w powiecie mławskim i płockim z wizytacji A.M. Prądmowskiego w 1817 r. *Stud. Płoc.* t. 8: 1980 (wyd. 1982) s. 353—383.
65. HOFFMAN ZYGMUNT: Szkolnictwo. W: ZYDZI POLSCY. Dzieje i kultura. Marian Fuks (et. al.) — Warszawa: „Interpress”, s. 84—90.
66. KIENIEWICZ STEFAN: La première Université de Varsovie et les lumieres. W: UNIVERSITATES STUDIORUM SAEC XVIII ET XIX. Etudes préparées par la Commission Internationale pour l'histoire des Universités an, 1977. — Warszawa: Université de Varsovie, s. 21—34.
67. KMIEC STEFAN, MATUŁA JAN: Szkoły zawodowe w Tarnowie. *Prz. Hist.-Ośw.* nr 1/2 s. 57—88, tab.
68. KONOPKA HANNA: Edukacja historyczna w szkołach elementarnych Królestwa Polskiego w latach 1905—1907. *Prz. Hum.* nr 1/2 s. 237—248.
69. KUCHA RYSZARD: Dokształcanie nauczycieli szkół elementarnych w guberni siedleckiej (kursy wakacyjne w latach 1865—1880). *Prz. Hist.-Ośw.* nr 1/2 s. 35—50, tab.
70. KWIATEK JOLANTA: Kilka uwag o nauczaniu w górnośląskiej szkole ludowej na przełomie XIX i XX wieku. *Kwart. Opol.* nr 3/4 s. 31—38.
71. LEWIN SABINA: Warszawski Dom Sierot (Dom Schronienia) w XIX w. *Biul. Zyd. Inst. Hist.* nr 3/4 s. 31—47.
72. LIBERA LESZEK: „Rozrywki dla Dzieci” jako czasopismo narodowe. *Kwart. Hist. Prasy* nr 1 s. 5—16.
73. MAJOREK CZESŁAW: Cel i zakres kształcenia historycznego w szkołach ludowych i średnich w Galicji (1772—1848). *Prz. Hum.* nr 12 s. 39—59, tab.
74. MOLIK WITOLD: Polacy na Uniwersytecie w Heidelbergu (1803—1870). *Kwart. Hist. Nauk* nr 2 s. 313—335.
75. NIKLEWSKA JOLANTA: Nauczycielstwo prywatnych szkół średnich w Warszawie z wykładowym językiem polskim w latach 1905—1915. *Prz. Hist.-Ośw.* nr 3/4 s. 234—272, tab.
76. SZABAT BARBARA: Działalność Polskiej Macierzy Szkolnej w Kielcach i powiecie kieleckim (1906—1907). W: STUDIA Z DZIEJÓW KIELECCZYZNY XV-XX W. Zbiór artykułów. — Kielce: Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Jana Kochanowskiego s. 139—163.
77. SZEWS JERZY: Tajne związki młodzieży polskiej w gimnazjum stargardzkim w okresie zaboru pruskiego. *Rocz. Gdań.* t. 42 z. 2 s. 73—113, il. tab.
78. TRZECIAKOWSKA MARIA, TRZECIAKOWSKI LECH: W dziesiętnastowiecznym Poznaniu. Życie codzienne miasta 1815—1914. — Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
Rozdz.: W ławie szkolnej, s. 267—267.
79. WIECZOREK WACŁAW: Elementarz do czytania dla szkół miejskich i wiejskich Jana Gruchla — nauczyciela i burmistrza miasta Rybnika. *Prz. Hist.-Ośw.* nr 1/2 s. 129—134, il.
80. WRYK RYSZARD: Początki sportu akademickiego w Polsce (1878—1908/09). *Wychow. Fiz. Sport.* nr 2 s. 81—96.
Zob. też poz.: 37, 40, 49, 95, 102, 207.

4. Z DZIEJÓW OSWIATY, WYCHOWANIA I MYŚLI PEDAGOGICZNEJ W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM

81. ADAMCZYK DANUTA: Kieleckie czasopisma młodzieży szkolnej w latach 1918—1926. W: STUDIA Z DZIEJÓW KIELECCZYZNY XV-XX W. Zbiór artykułów. Kielce: Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Jana Kochanowskiego, s. 182—202.

82. ANDRUSZKO MARIA: Dostępność do oświaty w świetle analizy programów nauczania klas młodszych okresu międzywojennego. *Acta Univ. Wratisl. Pr. Pedag.* t. 28 s. 9—21.
83. BALIŃSKA HANNA: Idee przewodnie w programach nauczania początkowego w latach 1918—1963 (na przykładzie wybranych programów z okresu międzywojennego i powojennego). *Bad. Ośw.* nr 1 s. 22—36, tab.
84. BOBROWSKA-NOWAK WANDA: Rozwój problematyki i metod badawczych w polskiej psychologii pedagogicznej (1918—1939). *Chowanna* z. 2 s. 107—119.
85. DĄBROWSKI ROMAN: Mniejszość niemiecka w Polsce i jej działalność społeczno-kulturalna w latach 1918—1939. Szczecin: Wydawnictwa Naukowe WSP. — Rozprawy i Studia. Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Szczecinie, t. 52. Rozdz. V — Działalność kulturalno-oświatowa mniejszości niemieckiej w Polsce, s. 136—177.
86. DROŹDZ WITOLD: Idee przewodnie programów nauczania fizyki w szkolnictwie polskim w okresie 1918—1939. *Fiz. w Szk.* nr 3 s. 184—191, tab.
87. FURNAL IRENA: Kieleckie piśmka szkolne jako wyraz aktywności kulturalnej i literackiej młodzieży gimnazjalnej w latach trzydziestych. *Stud. Kiel.* 1981 nr 3 s. 61—104.
88. GRZYWNA JÓZEF: Nauczycielstwo województwa kieleckiego w nauczycielskim ruchu naukowym w okresie międzywojennym (1918—1939). *Prz. Hist.-Ośw.* nr 1/2 s. 22—34.
89. KACZYŃSKI TEODOR: Obowiązkowe dokształcanie gospodarze w powiecie garwolińskim. *Prz. Hist.-Ośw.* nr 1/2 s. 89—108.
90. KAROLEWICZ GRAZYNA: „Lowańczycy” wśród profesorów Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w okresie międzywojennym. *Arch. Bibl. Muz.* t. 43: 1981 s. 217—229.
91. KĘPSKI CZESŁAW: Miejskie zakłady opieki nad sierotami w Lublinie w okresie międzywojennym. *Lub. Roczn. Pedag.* t. 9: 1981 (wyd. 1982) s. 192—198, tab.
92. KIERŪNKI DZIAŁALNOŚCI PEDAGOGICZNEJ NA ŚLASKU W LATACH 1922—1939. Pod red. Wandy Bobrowskiej-Nowak. — Katowice: US s. 147. — Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach nr 520.
93. KUBIK KAZIMIERZ: Działalność Macierzy Szkolnej i szkolnictwo polskie w Gdańsku. *Kom. Inst. Balt.* z. 34 s. 135—144.
94. KULIK URSZULA: Walka o polskie umysły. *Wczoraj, Dzisiaj* nr 4 s. 19—26.
95. MICHAŁUK TADEUSZ: Z przeszłości i teraźniejszości Zawalowa (II część). *Biul. TRH* 1981 nr 4 s. 25—36.
Rozdz. VI — Polska szkoła. Rozdz. VII — Budowa nowej szkoły.
96. OLSZOWKA JAKUB: Szkolnictwo polskie na Ziemi Lublinieckiej w latach 1922—1939. *Pr. Nauk. WSP Czqst. Ser. Hum.* cz. 2 1980 nr 3 s. 17—35.
- * 97. POLAK HENRYK: Szkolnictwo i Oświata w Wolnym Mieście Gdańsku. 1920—1939. Gdańsk 1978 (zob. poz. 111 — 1978, poz. 140 — 1979, poz. 127 — 1980). Rec.: Andrzejewski Marek, *Dzieje Najnow.* 1982 nr 1 s. 337—350; Kuffel Edwin, *Roczn. Gdań.* t. 42: 1982 z. 2 s. 233—236; Pelczar Marian, tamże s. 227—233.
98. SZYMKOWSKA-RUSZAŁA JADWIGA: Zbeletryzowane biografie w nauczaniu języka polskiego w dwudziestoleciu międzywojennym. *Prz. Hist.-Ośw.* nr 3/4 s. 329—334.
99. ŚWIERC PIOTR: Działalność artystyczna polskiego szkolnictwa mniejszościowego w latach międzywojennych na Śląsku Opolskim. *Wczoraj, Dzisiaj* nr 3 s. 6—13.
Zob. też poz.: 67, 160, 274.

B. Z DZIEJÓW OSWIATY, WYCHOWANIA I MYŚLI PEDAGOGICZNEJ
W LATACH DRUGIEJ WOJNY ŚWIATOWEJ

- * 100. BANASIEWICZ MARIA: Polityka naukowa i oświatowa hitlerowskich Niemiec na ziemiach polskich „wcielonych” do Trzeciej Rzeszy w okresie okupacji (1939—1945). Poznań 1980 (zob. poz. 136 — 1980, poz. 124 — 1981).
Rec.: Waleczak Marian, *Stud. Hist. Slavoperm.* t. 11: 1982 s. 183—187.
101. CHROBACZYŃSKI JACEK: Tajne nauczanie na Podkarpaciu. *Wojsk. Prz. Hist.* nr 1 s. 173—187.
- * 102. CSORBA HELENA, CSORBA TIBOR: Losy młodzieży polskiej na Węgrzech w latach II wojny światowej. Warszawa 1981 (zob. poz. 126 — 1981).
Rec.: Kulmianin Jan, *Kwart. Hist.* 1982 nr 2/3 s. 511—512.
103. CZEROPSKI JAROSŁAW: Tajne nauczanie na terenie dawnego powiatu sokólskiego. *Prz. Ośw.-Wychow. ODN* s. 85—98.
104. DUNIN-WĄSOWICZ KRZYSZTOF: Organizacja podziemnej oświaty dla dzieci i młodzieży w hitlerowskich obozach koncentracyjnych. W: *DZIECI I MŁODZIEŻ W LATACH DRUGIEJ WOJNY ŚWIATOWEJ*. Pod red. Czesława Piłichowskiego. — Warszawa: Państw. Wydaw. Naukowe s. 200—207.
105. DZIECIŃSKI PAWEŁ: Okupacyjne szkoły dla polskich dzieci w latach 1943—1945. *Fragm. pracy pt. „Polityka narodowościowa okupanta hitlerowskiego w Łodzi”*. Muzea Walki R. 15 s. 145—153, tab.
106. GĘBIK WŁADYSŁAW: Losy młodzieży polskiej z gimnazjów w Bytomiu i Kwidzynie. W: *DZIECI I MŁODZIEŻ W LATACH DRUGIEJ WOJNY ŚWIATOWEJ*. Pod red. Czesława Piłichowskiego. Warszawa: Państw. Wydaw. Naukowe, s. 303—316.
107. JAKUBOWSKI JÓZEF: Oświata i wychowanie w programach partii i organizacji konspiracyjnych (1939—1944). *Prz. Inst. Hist. UW* nr 11 s. 105—127.
- * 108. KRÓL EUGENIUSZ CEZARY: Polityka hitlerowska wobec szkolnictwa polskiego na terenie Generalnej Guberni (1939—1945). Warszawa 1979 (zob. poz. 162 — 1979, poz. 146 — 1980).
Rec.: Kaźmieraka Janina, *Acta Pol. Hist.* t. 40: 1982 s. 217—221.
109. MATERIAŁY DO DZIEJÓW OSWIATY W OKRESIE OKUPACJI HITLEROWSKIEJ (1939—1945) na terenie podziemnego okręgu szkolnego krakowskiego. Cz. 13. Szkolnictwo zawodowe i ogólnokształcące na terenie b. dystryktu krakowskiego i radomskiego. *Rocz. Komis. Nauk Pedag.* t. 28 s. 7—181, tab.
110. OSTROMEŃKA HELENA: Z badań nad dziejami Polskiego Wydziału Lekarskiego przy Uniwersytecie w Edynburgu. *Kwart. Hist. Nauki* nr 2 s. 291—311, il. tab.
111. PLESNIARSKI BOLESŁAW: Koncepcje oświaty powojennej w programach polskiej konspiracji 1939—1945. — Warszawa: Państw. Wydaw. Naukowe, s. 307, il.
Rec.: Mokrzecki Lech, *Nowe Książki* 1983 nr 10 s. 93—98; Waleczak Marian, *Prz. Hist.-Ośw.* 1983 nr 2 s. 249—255; Wróblewska Teresa, *Chowanna* 1982 z. 3 s. 292—297, oraz *Kwart. Naucz. Opol.* 1982 nr 1/4 s. 135—137.
112. SZCZEPANIK HALINA: Wydawnictwa dla potrzeb tajnej oświaty w latach 1939—1945. *Prz. Ośw.-Wychow. ODN* s. 99—111.
113. SZŁAZAKOWA ALICJA: Korczakowskie dzieci. W: *DZIECI I MŁODZIEŻ W LATACH DRUGIEJ WOJNY ŚWIATOWEJ*. Pod red. Czesława Piłichowskiego. — Warszawa: Państw. Wydaw. Naukowe, s. 197—200.
114. WALCZAK MARIAN: Nauczanie polskich dzieci i młodzieży w okresie okupacji hitlerowskiej, *tamże* s. 472—485.
115. WALCZAK MARIAN: Tajna działalność oświatowa w okresie okupacji hitlerowskiej. *Zesz. Hist. Głosu Naucz.* nr 12 s. 1—16.
Zob. też poz.: 195, 280, 289.

9. OSWIATA, WYCHOWANIE I MYSL PEDAGOGICZNA
W POLSCE LUDOWEJ

- a) Opracowania dotyczące problematyki ogólnokrajowej
116. BANDURA LUDWIK: Obrona szkoły dziesięcioletniej. *Acta UNC Pedag.* nr 9 s. 131—140.
- * 117. CHYLINSKA HELENA: Ideal wychowawczy w okresie rewolucji społecznej w Polsce (1944—1948). Warszawa 1981 (zob. poz. 150—1981).
Rec.: Jakubowka Barbara, *Prz. Hum.* 1982 nr 7/8 s. 130—133.
118. CZASOPISMIENICTWO PEDAGOGICZNE W POLSCE LUDOWEJ. Praca zbiorowa pod red. Franciszka Filipowicza. — Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, s. 230.
Rec.: Jarowiecki Jerzy, *Kwart. Hist. Prasy* 1983 nr 2 s. 100—110, oraz *Zeszyty Prasoznawcze* 1983 nr 3 s. 113—118.
- * 119. GLADYSZ ANTONI: Oświata — kultura — nauka w latach 1947—1959. Warszawa 1981 (zob. poz. 153 — 1981).
Rec.: Ferenc Krystyna, *Oświata Dorosłych* 1982 nr 7 s. 435—438.
120. KUBIK KAZIMIERZ: Polskie szkolnictwo wyższe w służbie gospodarki morskiej. *Nautologia* nr 1/4 s. 95—107, tabl.
121. KUPISIEWICZ CZESLAW: Kryzys oświatowy w Polsce — przyczyny, następstwa, możliwości i drogi wyjścia. *Bad. Ośw.* nr 3 s. 6—16.
122. LAS HELENA: Opieka nad dzieckiem upośledzonym w Polsce Ludowej. *Zesz. Nauk. WSP Szczec. Pr. Wych. Pedag.* nr 12 s. 27—39.
123. NIEMIEC JERZY: Zakres i konsekwencje zmian sieci szkolnej na wsi w latach 1970—1980. *Bad. Ośw.* nr 4 s. 33—52.
124. RYDZEWSKA BOZENA: Zjazdy oświatowe w latach 1945—1947. *Zesz. Nauk. UW Białyst. Pedag.* t. 14 s. 45—62.
125. STACHURA KAZIMIERZ: Treści ideologiczno-politycznego kształcenia i wychowania młodzieży w programach nauczania wychowania obywatelskiego w latach 1945—1950. *Pr. Nauk US Pr. Pedag.* nr 15 s. 106—119.
126. WIATROWSKI ZYGMUNT: Losy piątej reformy polskiego szkolnictwa zawodowego. *Ruch Pedag.* nr 1 s. 58—67.
Zob. też poz.: 83.
- b) Opracowania regionalne
127. BANASIAK STEFAN: Geneza i powstanie łódzkiego środowiska akademickiego. *Acta UL Pol. Hist.* z. 9 s. 81—96.
128. BOBOLICE WCZORAJ I DZIS. Zarys dziejów (aut. tekstów Zbigniew Krenz et al.) — Koszalin: Koszalińskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne, Urząd Miasta i Gminy w Bobolicach, Polskie Towarzystwo Historyczne, Oddział w Koszalinie.
Rozdz. 9: Kultura, oświata i służba zdrowia, s. 89—94.
129. CEBERA CZESLAW R.: Niższe szkolnictwo rolnicze w województwie rzeszowskim w latach 1944—1949. *Pr. Hum. TN Rzesz.* nr 19 s. 119—140.
130. DOROSZEWSKI JERZY: Organizacja administracji szkolnej na Lubelszczyźnie w okresie PKWN. *Lub. Roczn. Pedag.* t. 10 s. 181—192, tab.
- * 131. FILIPKOWSKI TADEUSZ: Oświata na Warmii i Mazurach w latach 1945—1960. Warszawa 1978 (zob. poz. 157 — 1978).
Rec.: Sempol Janina: *Zesz. Pedag.* s. 217—219.
132. GROTOWSKA JOLANTA, WOSKOWSKI JAN: Oświata i wychowanie. W: WOJEWÓDZTWO SKIERNIEWICKIE. Zarys dziejów, obraz współczesny, perspektywy rozwoju. Monografia regionalna. Red. nauk. Jan Gregorowicz. — Łódź: UL, s. 242—257, tab. Monografie Regionalne Środkowej Polski.
133. KUSNIEREK MARIAN: Rozwój szkolnictwa i oświaty w latach 1945—1978.

- W: *DZIEJE INOWROCŁAWIA*. Pod red. Mariana Biskupa. Warszawa: Państw. Wydaw. Naukowe. T. 2. Od 1919 do końca lat siedemdziesiątych. Oprac. Mieczysław Wojciechowski et al. na zlec. Urzędu Miejskiego. s. 319—352.
134. KWASNIEWSKA KRYSZYNA: Szkolnictwo wyższe w służbie miasta i regionu. *Kron. Bydg.* t. 6: 1974/1975 (wyd. 1982) s. 62—76.
 135. ŁUKOWSKI STANISŁAW: Z dorobku intelektualnego nauczycieli Śląska Opolskiego. *Acta Univ. Wratisl. Pr. Pedag.* 28 s. 115—125.
 136. M.R.: Pionierzy oświaty na ziemi strzeleckiej. *Kwart. Naucz. Opol.* nr 1/4 s. 132—134.
 137. MEISNER ANDRZEJ: Odbudowa szkolnictwa ogólnokształcącego w województwie rzeszowskim 1944—1949. — Rzeszów: Wydaw. Uczelniane Wyższej Szkoły Pedagogicznej, s. 300, tab.
 138. MEISNER ANDRZEJ: Uruchomienie szkolnictwa podstawowego w województwie rzeszowskim w roku szkolnym 1944/45. *Pr. Hum. TN Rzesz.* nr 19, s. 7—48, tab.
 139. OŚWIATA I WYCHOWANIE WOJEWÓDZTWA KATOWICKIEGO W LATACH SZKOLNYCH 1975/76 — 1979/80. Tablice statystyczne cz. 1, 2. — Katowice: Urząd Wojewódzki w Katowicach, Kuratorium Oświaty i Wychowania, s. 64, 85.
 140. PARZEŃSKI RYSZARD: Problematyka kształcenia zawodowego w latach 1945—1949 w województwie toruńskim. *Acta UNC Pedag.* nr 9 s. 117—130.
 141. POTYRAŁA BOLESŁAW: Nauczyciel i szkoła podstawowa w województwie wrocławskim. — Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1981, s. 164. — *Acta Univ. Wratisl.* nr 601, *Prace Pedagogiczne* 31.
 142. POTYRAŁA BOLESŁAW: Stan kadry nauczycielskiej szkół podstawowych w niektórych gminach województwa wrocławskiego w roku szkolnym 1976/77. *Acta Univ. Wratisl. Pr. Pedag.* t. 23, s. 3—18.
 143. PROSZYŃSKI ZYGFRYD: W 30-lecie likwidacji analfabetyzmu w Polsce (na przykładzie Pucka). *Prz. Hist.-Ośw.* nr 1/2 s. 148—154.
 144. RYMARZ TADEUSZ: Kształtowanie się systemu oświaty zawodowej w województwie rzeszowskim 1944/45 — 1949/50. *Pr. Hum. TN Rzesz.* nr 19 s. 89—117, tab.
 145. STANGRET ANTONI: Stan szkolnictwa podstawowego w województwie kaliskim w roku szkolnym 1975/76. *Rocz. Kalis.* t. 15, s. 75—116, il. tab. mapa.
 146. STECH KRYSZYNA: Repolonizacja młodzieży autochtonicznej w szkołach lubuskich. *Prz. Lubus.* nr 1 s. 9—17.
 147. SZCZYGIEL KAZIMIERZ: Rozwój sieci szkół budowlanych na terenie województwa szczecińskiego. *Prz. Zach.-Pom.* z. 3/4 s. 55—73, tab.
 - * 148. SZUFLIK WŁADYSŁAW: Szkolnictwo podstawowe na Ziemiach Zachodnich i Północnych w latach 1945—1970. Kielce 1980 (zob. poz. 201 — 1980, poz. 180 — 1981).
Rec.: Grzywna Józef, *Kom. Mazur. Warm.* 1982 nr 3 s. 276—270.
 149. SWIEBODA JÓZEF: Odbudowa i przebudowa szkolnictwa średniego ogólnokształcącego w woj. rzeszowskim w latach 1944—1950. *Pr. Hum. TN Rzesz.* nr 19, s. 49—88.
 150. TARNAWSKA NARCYZA: Szkoły średnie ogólnokształcące w Katowicach w latach 1945—1972. W zarysie. — Katowice: Katowickie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne, s. 19.
 151. (TRZYDZIESTOPIĘCIOLECIE) XXXV-LECIE WYŻSZEGO SZKOLNICTWA W SZCZECINIE (1946—1981). — Szczecin, s. 225. — *Prace Naukowe Politechniki Szczecińskiej* nr 219. Zeszyt Specjalny.
 152. ŻURAWSKI STEFAN: Rozwój oświaty. W: *DZIEJE LĘBORGIA*. Praca zbli-

rowa pod red. Józefa Lindmajera i Teresy Machury. — Poznań: Wydaw. Pozn. s. 296. — (Biblioteka Słupska).
Zob. też. poz.: 4, 5.

7. OSWIATA POLONIJNA

153. ALBIN JANUSZ: Towarzystwo Biblioteka Polska w Wiedniu (1887—1920) na tle działalności społeczno-kulturalnej Polonii wiedeńskiej. *Rocz. Bibl. Nar.* t. 15: 1979 s. 185—208. tab.
154. BAKALARZ JÓZEF: Problemy współczesnego szkolnictwa polonijnego. *Coll. Theol.* fasc. 1 s. 187—196.
155. CHALUPCZAK HENRYK: Prywatne przedszkola polskie na terenie Niemiec w latach 1919—1939. *Kom. Mazur.-Warm.* nr 4 s. 347—376, tab.
156. NADOLNY ANASTAZY: Studia polskie w Austrii (1945—1955). *Prz. Polon.* z. 2 s. 89—103, tab.
157. NADOLNY ANASTAZY: Szkolnictwo polskie w Austrii po II wojnie światowej. *Coll. Theol.* fasc. 1 s. 196—202.
158. RADZIK TADEUSZ: Geneza i rozwój szkół nauczania przedmiotów ojczystych w Wielkiej Brytanii w latach 1948—1954. *Prz. Polon.* z. 4 s. 37—58, tab.
159. TRELA-MAZUROWA ELŻBIETA: Rola działaczy lewicowych w organizacji oświaty dla dzieci polskich w ZSRR w latach 1943—1946. *Zesz. Nauk. WSP Opole Hist.* z. 20 s. 87—101.
160. Z DZIEJÓW OSWIATY POLSKIEJ W PRUSACH WSCHODNICH I NA POGRANICZU w okresie międzywojennym. Praca zbiorowa pod red. Tadeusza Filipkowskiego. — Olsztyn: Ośrodek Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego w Olsztynie, Kuratorium Oświaty i Wychowania w Olsztynie, 1981, s. 235.
Rec.: Gąsiorowski Andrzej, *Prz. Hist.-Ośw.* 1983 nr 1 s. 111—114.

III. DZIEJE SZKÓŁ RÓŻNYCH STOPNI

1. SZKOŁY PODSTAWOWE

161. KACZMAREK JAN: Ośrodek Szkolno-Wychowawczy dla Dzieci Głuchych w latach 1832—1982 (Rys monograficzny). *Kron. M. Pozn.* nr 3/4 s. 33—44, il.
162. MIERZWIŃSKI HENRYK: Szkoła Elementarna w Kocku (1820—1914). *Łub. Rocz. Pedag.* t. 9: 1981, s. 199—203, tab.
163. „OTO JEST NASZ DZIEŃ CODZIENNY”... Patron i my. Wyd. okolicznościowe. — Poznań: Szkoła Podstawowa nr 37 im. Konstantego Gálczyńskiego w Poznaniu, s. 34, il.
164. SIEROCIŃSKA ELŻBIETA: SZKIC DZIEJÓW SZKOŁY PODSTAWOWEJ im. H. Sienkiewicza w Pruszkowie. *Prz. Prusz.* z. 3 s. 34—57, il.

2. SZKOŁY ŚREDNIE OGÓLNOKSZTAŁCĄCE

165. ADAMIEC FRANCISZEK: W 50 rocznicę powstania polskiego gimnazjum w Bytomiu. *Mag. Byt.* R. 5 s. 141—152.
166. ADAMIEC FRANCISZEK: W 50 rocznicę powstania Polskiego Gimnazjum w Bytomiu. W: KALENDARZ OPOLSKI. — Opole: Opolskie Towarzystwo Kulturalno-Oświatowe, s. 65—74, il.
167. DRABINA JAN: Z dziejów powojennej oświaty w Bytomiu. III Liceum Ogólnokształcące im. Władysława Broniewskiego w latach 1948—1979. *Mag. Byt.* R. 5 s. 153—171, tab.
168. DUDZIŃSKA HALINA: Zarys dziejów Liceum Ogólnokształcącego w Kolbuszowej. *Pr. Hum. TN Rzesz.* nr 19 s. 141—167, il.

169. GĘBIK WŁADYSŁAW: Polskie Gimnazjum w Kwidzynie. W: KWIDZYN. Z dziejów miasta i okolic. Kom. red. Włodzimierz Jackowski (et. al.) — Olshzyn: „Pojezierze” s. 151—160, il.
170. GÓRSKI JAN JÓZEF: Rzecz o Liceum św. Augustyna. Wstęp Józef Wójcik. — Warszawa: „Pax”, s. 186, tabl. il. portr.
Rec.: *Jerzowski Marek, Kierunki* 1982 nr 6 s. 11.
171. IDZIEMY. Materiały o polskim gimnazjum w Bytomiu. (50 rocznica założenia). *Wczoraj Dzisiaj* nr 1/2 s. 22—74, il.
172. KOCHANOWICZ TADEUSZ: Gimnazjum Ludwika Lorentza. *Kron. Warsz.* nr 1 s. 119—123, il.
173. KUZMIŃSKI BOLESŁAW: Pierwsza żeńska... Szkoła im. Królowej Jadwigi w Warszawie. — Warszawa: Państw. Instytut Wydawniczy s. 563, tab. il. portr. — (Biblioteka Syrenki).
Rec.: *Abc, Twórczość* 1983 nr 3 s. 162—163; *Bartelski Lesław M., Nowe Książki* 1983 nr 8 s. 67—68.
174. MICHAŁOWSKI STANISŁAW: Gimnazjum Żeńskie Władysława Kunickiego. W: KALENDARZ LUBELSKI. — Lublin: Wydawnictwo Lubelskie, s. 85—92, tabl. il.
175. OPATRYNY JAROSŁAW WIT: „Kartki ze wspomnień starego nauczyciela o Nowym Sączu”. Oprac. Henryk Barycz. *Rocz. Bibl. PAN Krak. R.* 27 s. 125—143.
II Gimnazjum w Nowym Sączu.
176. SZUBA IRENA: II Liceum Ogólnokształcące im. gen. Ał. Zawadzkiego w Świdnicy w latach 1950—1980. *Rocz. Świd.* 1981 s. 65—92, il.
177. W PRZEDDZIEN JUBILEUSZU 100-LECIA SZKOŁY (II Liceum Ogólnokształcącego im. Króla Jana III Sobieskiego w Krakowie). Kraków: Krajowa Agencja Wydawnicza s. 23.
178. WOJCIECH GÓRSKI I JEGO SZKOŁA. Praca zbiorowa pod red. Jana Lasockiego i Jana Majdeckiego. Ze słowem wstępnym Stefana Wyszyńskiego i przedm. Stanisława Lorentza. — Warszawa: Państw. Instytut Wydawniczy, s. 630, tabl. il. portr. — (Biblioteka Syrenki).
Rec.: *Bartelski Lesław M., Nowe Książki* 1983 nr 8 s. 67—68.
179. ZALIK ANNA: Związki Ryszarda Berwińskiego z gimnazjum leszczyńskim. *Rocz. Leszcz.* t. 5 s. 153—165.
Zob. też poz.: 80, 81, 206, 207.

3. SZKOŁY ZAWODOWE (podstawowe i średnie)

180. (DWADZIESCIA PIĘĆ) 25 lat Szkoły Medycznej w Bielsku-Białej 1957—1982. — Bielsko-Biała: SM, s. 14, portr.
181. (DZIESIĘĆ) 10 lat działalności Państwowej Szkoły Muzycznej I Stopnia w Świebodzinie (Red. Gustaw Lapszyński). — Świebodzin: PSM, 1981 s. 24, portr.
182. HUCZEK LUDWIK: Pierwsza szkoła rolnicza na Podbeskidziu (Krajowa Niższa Szkoła Rolnicza w Koblernicach 1886—1914). *Podbeskidzie* z. 1/2 s. 51—52.
183. NADANIE ZESPOŁOWI SZKÓŁ KOLEJOWYCH (MINISTERSTWA KOMUNIKACJI) imienia prof. dr Aleksandra Wasilutyńskiego. Jaworzyna Śląska 13 II 1982 r. (Zespół red. przewod. Czesław Góra) — Jaworzyna Śląska: ZSK, s. 38, fot.
184. PISULA KRZYSTYNA: Zespół Szkół Medycznych w Świdnicy w latach 1957—1982. *Rocz. Świd.* s. 122—161, il. tab.
185. SMUTEK ZBIGNIEW: Szkoła Rzemieśniczo-Niedzielną w Lublinie. (1866—1915). *Lub. Rocz. Pedap.* t. 9: 1981 s. 185—191.
186. (TRZYDZIESTOLECIE) XXX-lecie Zespołu Szkół Łączności im. kpr. Michała

- Okurznalego w Szczecinie (1952—1982). Praca zbiorowa pod red. Reginy Miadzielec. — Szczecin: ZSL, s. 89, portr.
187. ZESPÓŁ SZKÓŁ BUDOWLANYCH IM. KOMISJI EDUKACJI NARODOWEJ W OLKUSZU 1972—1982 (Kom. red. Aleksander Banyś et al.). — Olkusz: Komitet Organizacyjny Obchodów Dziesięciolecia Zespołu Szkół Budowlanych s. 62, il. portr.
Zob. też poz.: 67.
- 4. ZAKŁADY KSZTAŁCENIA NAUCZYCIELI (z wyjątkiem szkół wyższych)**
188. HELLWIG JAN: Kształcenie nauczycieli szkół rolniczych w studiach nauczycielskich w latach 1960—1970 na przykładzie Studium Nauczycielskiego w Kaliszu. *Z Bad. nad Młodz.* s. 27. s. 39—62, tabl.
189. WOJŃKOWICZ JERZY: Z dziejów Państwowego Seminarium Nauczycielskiego Męskiego im. Tadeusza Rejtana w Tomaszowie Mazowieckim (1919—1932). *Rocz. Łódz.* t. 32 s. 155—173.
Zob. też poz.: 89.
- 5. SZKOŁY WYŻSZE (układ według nazw uczelni)**
- AKADEMIA MUZYCZNA IM. STANISŁAWA MONIUSZKI W GDAŃSKU**
190. (TRZYDZIEŚCI PIĘĆ) 35 lat uczelni 1947—1982. — Gdańsk. s. 401. — *Rocznik Informacyjny* t. 9: 1980/1981.
- AKADEMIA ROLNICZO-TECHNICZNA W OLSZTYNIE**
- * 191. TRZYDZIEŚCI LAT AKADEMII ROLNICZO-TECHNICZNEJ W OLSZTYNIE 1950—1980. Olsztyn 1980 (zob. 290 — 1980).
Rec.: Hryciuk Roman, *Kom. Mazur.-Warm.* 1982 nr 3 s. 270—282.
- AKADEMIA WYCHOWANIA FIZYCZNEGO W POZNANIU**
192. GAJ JERZY: Powstanie i rozwój Filii Poznańskiej AWF w Gorzowie Wlkp. *Wychow. Fiz. Sport* nr 1 s. 57—69, il. tab.
193. GAJ JERZY: Z dziejów poznańskiej Akademii Wychowania Fizycznego. *Rocz. Nauk. AWF Pozn.* z. 30: 1981 s. 19—27.
- PAŃSTWOWA WYŻSZA SZKOŁA FILMOWA**
194. NAGURSKA EWA: Powstanie i formowanie się Państwowej Wyższej Szkoły Filmowej (1945—1951). *Rocz. Łódz.* t. 32 s. 237—252.
- PAŃSTWOWA WYŻSZA SZKOŁA MUZYCZNA IM. FELIKSA NOWOWIEJSKIEGO W BYDGOSZCZY**
195. ŁUKASZEK EWA: Państwowa Wyższa Szkoła Muzyczna im. Feliksa Nowowiejskiego. W: *KALENDARZ BYDGOSKI*. — Bydgoszcz: Towarzystwo Miłośników Miasta Bydgoszczy, s. 22—26, il.
- POLITECHNIKA WARSZAWSKA**
196. CZAPSKA ANNA: Ze wspomnień o tajnym nauczaniu w okresie okupacji na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej. *Stud. Mater. Teor. Archit.* t. 16. s. 195—197.
- UNIwersytet Gdański**
197. BINEROWSKI ZBIGNIEW: Biblioteka Główna Uniwersytetu Gdańskiego w latach 1970—1980. *Rocz. Gdań.* t. 42 z. 2 s. 133—169, il.

UNIwersytet Jagielloński

198. MICHALEWSKA KRZYSZTOFA: Uniwersytet Jagielloński a wychodźstwo w latach 1889—1949. *Stud. Hist.* z. 2 s. 215—241.
199. SREDNIAWA BRONISŁAW: Fizyka teoretyczna na Uniwersytecie Jagiellońskim w latach 1815—1890. *Kwart. Hist. Nauk* nr 3/4 s. 621—655.

UNIwersytet Łódzki

200. ANNUAL REPORT FOR 1979/1980. Institute of Physiology and Cytology University of Łódź. Red. Wacława Maciejewska-Potapezyk. — Łódź, s. 38.

UNIwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

201. KIELANOWSKI TADEUSZ: Wspomnienie z pierwszych lat budowy Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. *Kwart. Hist. Nauki* nr 3/4 s. 599—619, il.

UNIwersytet Warszawski

- * 202. DZIEJE UNIwersytetu Warszawskiego 1807—1915. Warszawa 1981 (zob. poz. 285 — 1981).
Rec.: Żurawiecka Janina, *Dzieje Najnow.* 1982 nr 1/4 s. 264—287.
203. DZIEJE UNIwersytetu Warszawskiego 1915—1939 pod red. Andrzeja Garlickiego. Oprac. Andrzej Chojnowski, Daria Nałęcz, Tomasz Nałęcz, Wiesław Władysław. — Warszawa: Państw. Wydaw. Naukowe, s. 360.
Rec.: Kosman Marcell, *Nowa Książka* 1983 nr 8 s. 61—62; Passent Dantel, *Literatura* 1983 nr 8 s. 58—59; Rykowski Zbysław, *Tu i Teraz* 1982 nr 4 s. 14—15; Wróbel Piotr, *Mówią Wielki* 1982 nr 7 s. 35.
204. ANNUAL REPORT 1981. Nuclear Physics Laboratory Institute of Experimental Physics Warsaw University. Ed. Brunon Sikora. — Warszawa, s. 79.
Zob. też poz.: 1, 2.

UNIwersytet Wileński

205. WOLCZUKOWA JANINA: Nauczanie języka rosyjskiego w Uniwersytecie Wileńskim w latach 1803—1832. *Acta Univ. Wratisl. Slav.* t. 23 s. 81—98.

UNIwersytet Wrocławski im. Bolesława Bieruta

206. TRZYNADŁOWSKI JAN: Nauki humanistyczne i społeczne we Wrocławiu w latach 1945—1980, *Ann. Silcs.* vol. 12 s. 33—64.

WYŻsza Szkoła Nauk Społecznych

207. GRADOWSKI RYSZARD: Szkolnictwo partyjne w Polsce Ludowej. *Zesz. Nauk. WSNS* z. 3/4 s. 100—127.

WYŻsza Szkoła Pedagogiczna im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

208. ŹRÓDŁA DO DZIEJÓW WYŻszej Szkoły Pedagogicznej im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie (1946—1981). Przygot. i wstępem opatrzył Zygmunt Ruta. Kom. red. Andrzej Michalik (przewodn.). — Kraków: Wydaw. Naukowe WSP — Prace Monograficzne Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie, t. 52.
Cz. 1 — s. 433.

WYŻsza Szkoła Pedagogiki Specjalnej

209. LIPKOWSKI OTTON: Wyższa Szkoła Pedagogiki Specjalnej w 60-lecie istnienia uczelni. *Szk. Spec.* nr 4 s. 243—258, tab.

IV. TEORETYCY WYCHOWANIA I DZIAŁACZE OŚWIATOWI (układ według nazwisk)

1. ZBIORY ZYCIORYSÓW

- * 210. **NOWICKI ANDRZEJ**: Nauczyciele, Lublin 1981 (zob. poz. 299 — 1981).
 Rec.: Bińczycka Jadwiga, *Chowanna* 1982 z. 2 s. 107—109; Chodakowska Janina, *Prz. Hist.-Ośw.* 1983 nr 3 s. 370—372; Wojciechowski Kazimierz, *Oświata Dorosłych* 1981 nr 9 s. 560—570.
211. **SŁOWIŃSKI LECH**: Nie damy pogrześć mowy. Wizerunki pedagogów poznańskich XIX wieku. — Poznań: Wydaw. Poznańskie, s. 394, il. portr.
 Zawiera biogramy: Jan Gorczyzewski (1751—1823), Jan Samuel Kaulfuss (1790—1832), Jan Wilhelm Kassynusz (1787—1840), Józef Muczkowski (1795—1850), Józef Franciszek Królikowski (1781—1839), Jan (1796—1839) i Antoni (1796—1868), Popliński, Józef Andrzej Łukaszewicz (1787—1873), Hipolit Cegielski (1813—1868), Jan Rymarkiewicz (1811—1899), Józef Franciszek Moliński (1817—1863), Marcell Motty (1818—1898), Antoni Jerzykowski (1819—1839), August Wannowski (1801—1881), Antoni Bronikowski (1817—1884), Wojciech Łożyński (1808—1884), Stanisław (1820—1893) i Zygmunt (1824—1887) Węclewscy, Ewaryst Estkowski (1820—1856), Kazimierz Szulc (1835—1887), Antoni Małecki (1821—1913), Józef Przyborowski (1823—1896), Władysław Nehring (1830—1878), Karol Libelt, Bronisław Ferdynand Trentowski.
 Rec.: Kosmanowa Bogumiła, *Nowe Książki* 1983 nr 6 s. 61—62.
212. **WYBITNI LUDZIE DAWNEGO TORUNIA**. Pod red. Mariana Biskupa. — Warszawa: Państw. Wydaw. Naukowe. — Towarzystwo Naukowe w Toruniu. Prace Popularnonaukowe nr 39.
 Między innymi: **KRZEWIŃSKA ANNA**: Jan Rybiński (ok. 1565 — po 1608) poeta, nauczyciel języka polskiego, s. 57—62.
NOWAK ZENON H.: Stanisław Tync (1889—1964) historyk szkolnictwa i wychowania, s. 307—313, portr.
RIETZ HENRYK: Henryk Stroband (1548—1600) burmistrz i promotor Gimnazjum Akademickiego w Toruniu, s. 37—44, portr.
SALMONOWICZ STANISŁAW: Jan Turnowski Młodszy (ok. 1567—1629) pastor i profesor Gimnazjum Akademickiego w Toruniu, s. 63—68; Konrad Graser (1595—1630) rektor Gimnazjum Akademickiego w Toruniu, s. 69—73; Jerzy Piotr Schultz (1680—1748) uczony, pedagog, redaktor czasopisma, s. 105—109; Efraim Oloff (1685—1735) pastor, profesor Gimnazjum Akademickiego w Toruniu, s. 111—115; Jan Michał Hube (1737—1807) fizyk, pedagog, dyrektor nauk w Szkole Rycerskiej w Warszawie, s. 127—131; Krystian Bogumił Steiner (1746—1814) prawnik, historyk, profesor Szkoły Rycerskiej w Warszawie, s. 133—137; Samuel Bogumił Linde (1771—1847), s. 153—160, portr.
SERCZYK JERZY: Krzysztof Hartknoch (1644—1687) profesor Gimnazjum Akademickiego w Toruniu, historyk Pomorza i Prus, s. 81—88, portr.
213. **ZASŁUŻENI LUDZIE POMORZA NADWISLAŃSKIEGO XVII WIEKU**. Szkice biograficzne. — Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. — Pomorze Gdańskie, nr 14.
 Między innymi: **JANUSZAJTIS ANDRZEJ**: Piotr Krüger (1580—1630), uczony gdański, profesor Gimnazjum Akademickiego s. 116—120.
MOKRZECKI LECH: Jouchim Hoppe (1656—1712), prawnik, burmistrz, profesor Gdańskiego Gimnazjum Akademickiego, s. 104—108, il.; Jouchim Pastosius, ab Hirterberg (1611—1681), historyk, lekarz, duchowny, profesor Gdańskiego Gimnazjum Akademickiego, s. 163—169, il.; Jan Schultz-Szulecki (1622—1704, prawnik, historyk, historiograf królewski, profesor Gdańskiego Gimnazjum Akademickiego, s. 189—192.

NOWAK ZBIGNIEW: Jan Łaganowski (1625—1694), nauczyciel języka polskiego i poeta okolicznościowy w Gdańsku, s. 121—125.

SALMONOWICZ STANISŁAW: Konrad Graser (1585—1630), rektor toruńskiego Gimnazjum Akademickiego, s. 68—72.

2. SYLWETKI POSZCZEGÓLNYCH DZIAŁACZY
I TEORETYKÓW

BAŁABAN JÓZEF CZESŁAW

214. KAWULA STANISŁAW: Koncepcja pracy opiekuńczo-wychowawczej Józefa Czesława Bałabiego (1880—1952) *Acta UNC Pedagog.* nr 9 s. 97—116.

BALABAN MAJER

215. HORN MAURZYCY: Majer Balaban — wybitny historyk Żydów polskich i pedagog 1877—1942 (w czterdziestolecie śmierci). *Biul. Żyd. Inst. Hist.* nr 3/4 s. 3—15.

BOHUCKI JAN

216. SŁOWIK HALINA: Życie i działalność pedagogiczna Jana Bohuckiego (z okazji jubileuszu 80-lecia urodzin). *Chowanna* z .2 s. 192—197.
Dołączona bibliografia prac.

BROMA NIKODEM

217. ŚWIERC PIOTR: Nikodem Broma. Portrety Opolan. *Wczoraj Dzisiaj* nr 3 s. 81—82.

CHRZANOWSKI IGNACY

218. ŁOJEK MIECZYŚLAW: Ignacy Chrzanowski w relacjach słuchaczy. *Dydak. Liter.* t. 5 s. 175—200.

CIERNIAK JĘDRZEJ

219. WSPOMNIENIA O JĘDRZEJU CIERNIAKU. Wybór i oprac. Zofia Mazurowa i Leonida Wyszomirska. — Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, s. 309, il. tabl. portr.

CYGAN ANTONI

220. ŚWIERC PIOTR: Antoni Cygan. Portrety Opolan. *Wczoraj Dzisiaj* nr 3 s. 80.

CZAPÓW CZESŁAW

221. JEDLEWSKI STANISŁAW: Czesław Czapów (Nekr.). *Kwart. Pedagog.* nr 1 s. 153—158.

DOLAŃSKI WŁODZIMIERZ

222. BENDRYCH EWA: Włodzimierz Dolański (1886—1973). *Spec.* nr 5 s. 350—358.

FALSKI MARIAN

223. TURONEK JERZY: Udział Mariana Falskiego w białoruskiej działalności wydawniczej. *Prz. Hist.-Ośw.* nr 3/4 s. 326—328.
224. WIŁOCH TADEUSZ: Jednolitość i zróżnicowanie szkolnictwa według koncepcji M. Falskiego i B. Nawroczyńskiego. *Bad. Ośw.* nr 2 s. 6—19.

FILIPIAK JAN

225. KULPIŃSKI HENRYK: Pionier polskiej szkoły. W: KALENDARZ BYDGOSKI. — Bydgoszcz: Towarzystwo Miłośników Miasta Bydgoszczy. s. 165—167, portr.

GORSKI KONRAD

226. GÓRSKI KONRAD: Autobiografia naukowa. *Kwart. Hist. Nauki* nr 3/4 s. 535—575, il.

GROMADECKI WOJCIECH

227. OLEKSIŃSKI JERZY: Wojciech Gromadecki (1906—1954). *Sylwetki. Prz. Hist.-Ośw.* nr 1/2 s. 51—55, il.

GRZEGORZEWSKA MARIA

228. KORNET GRAŻYNA: Deontologia pedagoga specjalnego w poglądach Marii Grzegorzewskiej. *Szk. Spec.* nr 4 s. 258—262.
229. NUROWSKI EUGENIUSZ: Sprawa „nowej metody” nauczania mowy dzieci głuchych w świetle opracowań Marii Grzegorzewskiej. *Szk. Spec.* nr 1 s. 13—19, tab.

GRUSZKA JOZEF

230. WIDAWSKI JAN: Józef Gruszka. Portrety Opolan. *Wczoraj Dzisiaj* nr 1/2 s. 127—128.

HULEWICZ JAN

231. DUTKOWA RENATA: Jan Hulewicz (10 V 1907 — 7 X 1980) (Nekr.) *Kwart. Hist.* nr 4 s. 759—762.
232. DUTKOWA RENATA: Jan Hulewicz — uczonec i pedagog. *Prz. Hist.-Ośw.* nr 3/4 s. 223—233.

JEZEWSKI KAZIMIERZ

233. LACHOWICZ JAN: Praca opiekuńczo-wychowawcza w ujęciu Kazimierza Jeżewskiego. *Acta UNC Pedag.* nr 9 s. 85—95.

JOTEYKO JÓZEFA

234. KORNET GRAŻYNA: Józefa Joteyko (1866—1928) *Szk. Spec.* nr 2 s. 110—115.

KAMIŃSKI ALEKSANDER

235. O DRUHU ALEKSANDRZE KAMIŃSKIM. Wybór i oprac. materiałów Halina Ciesielska, Hanna Chylak-Sawicka. — Warszawa: Młodzieżowa Agencja Wydawnicza, s. 62. — Biuletyn Metodyczno-Repertuarowy. Do użytku waw.-org.

KOMENSKI JAN AMOS

- * 236. BIENKOWSKI TADEUSZ: Komeński w nauce i tradycji. Wrocław 1980 (zob. poz. 360 — 1980).
Rec.: Bečková Marta, *Kwart. Hist. Nauki* nr 3/4 s. 714—719.

KNOT ANTONI

237. SZOCKI JOZEF: Antoni Knot — historyk oświaty, bibliotekarz, organizator życia naukowego. *Prz. Bibl.* z. 1/2 s. 5—21, portr.

KONOPNICKI JAN

238. POSPISZYL KAZIMIERZ: Jan Konopnicki 1905—1980, *Psychol. Wychow.* nr 1 s. 86—87.

KOPCIŃSKI STEFAN

239. GROCHOWSKI LEONARD: Stefan Kopciński (1878—1934). *Szk. Spec.* nr 6 s. 427—432.

KORCZAK JANUSZ

240. JANUSZ KORCZAK — ŻYCIE I DZIEŁO. Materiały z Międzynarodowej Sesji Naukowej, 12—15 października 1978 r. Kom. red. Hanna Kirchner, Aleksander Lewin, Stefan Wołoszyn. — Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, s. 331.

Rec.: Radziewicz Julian, *Nowe Książki* 1983 nr 6 s. 54—56, il.

241. NOWE ELEMENTY WIEDZY O SPUSCIZNIE JANUSZA KORCZAKA. Materiały informacyjne. Oprac. red. Julian Radziewicz, Anna Wernik. — Warszawa: Instytut Badań Pedagogicznych, Zakład Badań Systemów Wychowawczych, s. 41.

W różnych wersjach językowych.

242. WOŁOZYN STEFAN: Korczak (Wyd. 2). — Warszawa: „Wiedza Powszechna”, s. 334, il. portr. — Myśli i Ludzie. Pedagogika. Wyd. 1 — 1978.

Zob. też poz.: 113.

LEŚIAK TADEUSZ

243. WYTYCZAK LEON: Tadeusz Leśiak (1930—1980). *Pr. Hum. TN Rzesz.* nr 20 s. 211—214.

LISIECKI KAZIMIERZ

244. CUDAK HENRYK, JAKUBOWSKI MARIAN: Życie i działalność Kazimierza Lisieckiego. W piętną rocznicę śmierci twórcy ognisk wychowawczych. *Ruch Pedag.* nr 2/3 s. 39—44.

MAŚLANKIEWICZ KAZIMIERZ

245. WÓJCIK ZBIGNIEW: O Kazimierzu Maślankiewicz (1902—1981). *Kwart. Hist. Nauki* nr 2 s. 465—482, il.

Dołączona bibliografia prac.

NAWROCZYŃSKI BOGDAN

246. MONKA-STANIKOWA ANNA: Bogdan Nawroczyński — zarys życia i twórczości. *Kwart. Pedag.* nr 3/4 s. 3—21.

Dołączona bibliografia prac.

247. OKOŃ WINCENTY: Poglądy dydaktyczne Bogdana Nawroczyńskiego. *Kwart. Pedag.* nr 3/4 s. 23—36.

Zob. też poz.: 224.

NOWAKOWSKI JAN

248. JOPEK ANTONI: 50 lat pracy nauczycielskiej prof. dra Jana Nowakowskiego. — Kraków: Instytut Fizyki Jądrowej, s. 11.

ORLOF EUGENIUSZ

249. MASŁOWSKI WŁADYSŁAW: Eugeniusz Orlof (1941—1978). *Pr. Hum. TN Rzesz.* s. 20 s. 205—209.

OSTROWSKI JERZY

250. BECKER ZBIGNIEW: Jerzy Ostrowski 1894—1942 — wychowawca pierwszego pokolenia inteligencji chłopskiej na Mazowszu (we wspomnieniach współczesnych). *Not. Płoc.* nr 2/3 s. 32—38, il.

PAPŁOŃSKI JAN

251. BARTOSIEWICZ MARIA: Jan Papłoński (1819—1885). *Szk. Spec.* nr 3 s. 192—198.

PIRAMOWICZ GRZEGORZ

252. MIZIA TADEUSZ: Piramowiczowa rocznica. *Prz. Hum.* nr 3/4 s. 25—31.

PŁESNIARSKI BOLESŁAW

253. WRÓBLEWSKA TERESA: W siedemdziesięciolecie urodzin i trzydziestolecie pracy prof. dr hab. Bolesława Plesniarskiego na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. *Acta UNC Pedag.* nr 9 s. 5—11, portr.

POLASZEK FELIKS

254. KACZOR STANISŁAW: Doktor Feliks Polaszek 1914—1981 (Nekr.). *Pedag. Pr.* z. 8 s. 313—315.

PRÓCHNIK ADAM

255. NICIEJA STANISŁAW SŁAWOMIR: Studenckie lata Adama Próchnika. *Zesz. Nauk. WSP Opole Hist.* z. 20 s. 5—48, tab.

PRZYGODA MARIAN

256. WILCZYŃSKI WŁODZIMIERZ: Marian Przygoda (1936—1980). *Prz. Lubus.* nr 1 s. 105—108.

PTASZYŃSKA WANDA

257. MANTURZEWSKA MARIA: Wanda Ptaszyńska 1900—1981. *Psychol. Wychow.* nr 1 s. 89—90.
258. ZABCZYŃSKA EWA: Wanda Ptaszyńska (1900—1981) (Nekr.). *Szk. Spec.* nr 5 s. 394—395.

RADLIŃSKA HELENA

259. BADURA JAN: Pokłosie obchodów 100-lecia urodzin Heleny Radlińskiej. *Prz. Hist.-Ośw.* nr 1 s. 135—239.
260. JAKUBOWSKI MARIAN: Życie i działalność społeczno-pedagogiczna Heleny Radlińskiej. *Pr. Nauk. WSP Częst. Ser. Hum.* cz. 2 1980 nr 3 s. 5—15.

RUSZCZYC HENRYK

261. BENDRYCH EWA: Henryk Ruszczyc (1901—1973). *Szk. Spec.* nr 1 s. 20—27, il.

STEFANOWSKA MICHALINA

262. LIPKOWSKI OTTON: Michalina Stefanowska. *Szk. Spec.* nr 4 s. 287—294.

SZUMAN STEFAN

263. NIEMCZYŃSKI ADAM: Stefana Szumana koncepcja spostrzegania — w 50 lat po ogłoszeniu „Genezy przedmiotu”. *Psychol. Wychow.* nr 5 s. 520—529.

264. PRZETACZNIKOWA MARIA: Badania profesora Stefana Szumana nad rozwojem mowy dziecka i ich kontynuacja w ośrodku krakowskim. *Psychol. Wychow.* nr 5 s. 474—487.
Dołączona bibliografia prac.
265. PRZETACZNIKOWA MARIA: Życie i twórczość profesora Stefana Szumana (1889—1972). *Psychol. Wychow.* nr 5 s. 457—462.
266. WYSZYŃSKA ANNA: Profesor dr Stefan Szuman jako nauczyciel. *Psychol. Wychow.* nr 5 s. 463—473.

SZYMKOWIAK BRONISŁAWA

267. KORNECKI ANDRZEJ: Bronisława Szymkowiak 1896—1975. Działaczka oświatowa, posłanka do Sejmu Śląskiego. — Katowice: Katowickie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne, s. 15. — (Sylwetki Działaczy Śląskich).

TAZBIR STANISŁAW

268. REYMONT STANISŁAW: Stanisław Tazbir 1892—1978 (oraz) Bibliografia ważniejszych prac. *Prz. Hist.-Ośw.* nr 3/4 s. 307—325, il.

TRENTOWSKI BRONISŁAW FERDYNAND

269. MARZEC TADEUSZ: Nauczyciel jako dydaktyki oddział pierwszy. *Chowanna* z. 3 s. 303—314.
Zob. też poz.: 210.

TROJANOWSKI TADEUSZ

270. PESTKA STANISŁAW: Tadeusz Trojanowski (1939—1979) (Nekr.). *Rocz. Elb.* t. 9 s. 315—316, il.

WASILEWSKA WANDA

271. WANDA WASILEWSKA WE WSPOMNIENIACH. Wybór, wstęp i oprac. Eleonora Syzdek. — Warszawa: „Książka i Wiedza” s. 272, tabl.
Rec.: Głowacki Albin, *Nowe Książki* 1982 nr 6 s. 49—50; Koźniowski Kazimierz, *Tu i Teraz* 1982 nr 14 s. 10; Sobczak Kazimierz, *Za Wolność i Lud* 1982 nr 30 s. 12—13.

WITWICKI WŁADYSŁAW

272. JADCZAK RYSZARD: Władysław Witwicki o ideale człowieka racjonalnego i uspołecznionego. *Acta UNC Pedag.* nr 9 s. 69—83.

V. DZIEJE OŚWIATY POZASZKOLNEJ

1. OŚWIATA DOROSŁYCH

273. GRYGO EDWARD: Kształcenie zawodowe w Uniwersytetach Robotniczych Związku Młodzieży Socjalistycznej w latach 1957—1976. *Zesz. Nauk. P.Białost. Nauki Społ.-Polit.* nr 4 s. 71—83.
274. KONIECZNA TERESA: Udział Towarzystwa Oświaty na Śląsku im. św. Jacka w szerzeniu kultury literackiej na Górnym Śląsku w okresie powstań i plebiscytu. *Kwart. Opol.* nr 3/4 s. 39—50.
275. NOWAK JADWIGA, CIEŚLAK ANDRZEJ: Edukacja dorosłych w Polsce i na świecie. — Warszawa: „Wiedza Powszechna” s. 286.
Rec.: Aleksander Tadeusz, *Oświata Dorosłych* 1982 nr 6 s. 501—503.

276. PAJĄCZKOWSKI STANISŁAW: Towarzystwo Uniwersytetu Robotniczego na Dolnym Śląsku (1945—1948). *Stud. Śl.* t. 40 s. 187—220.
277. PAPIERZYŃSKA-TUREK MIROSLAWA: TUR w Polsce Ludowej. *Pr. Inst. Hist.* UW nr 11 s. 129—149.
- * 278. PÓLTURZYCKI JÓZEF: Rozwój oświaty dorosłych w państwach socjalistycznych. Warszawa 1981 (zob. poz. 386 — 1981).
Rec.: Frątczak Jan, *Oświata i Wychowanie A* 1982 nr 18 s. 30—39.
279. SUTYLA JADWIGA: Miejsce kształcenia dorosłych w systemie oświatowym II Rzeczypospolitej. — Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, s. 231, il. — Monografie z Dziejów Oświaty. Polska Akademia Nauk, Instytut Historii Nauki, Oświaty i Techniki. Zakład Dziejów Oświaty t. 27.
Rec.: Mokrzejcki Lech, *Nowe Książki* 1983 nr 10 s. 93—95; Trzebiatowski Klemens, *Prz. Hist.-Ośw.* nr 2 s. 257—260.

2. BIBLIOTEKARSTWO

280. DYMANSKA GRAŻYNA: Biblioteki naukowe w Krakowie podczas okupacji hitlerowskiej 1939—1945. *Fragm. Roczn. Nauk.-Dydak. WSP Krak. Pr. Bibliotecz.* z. 1 s. 51—71, tab.
281. GACA-DĄBROWSKA ZOFIA: Sytuacja w badaniach nad dziejami bibliotek i bibliotekoznawstwa XIX i XX w. *Stud. o Książ.* t. 12 s. 67—87.
282. JAKOBCZYK WITOLD: Towarzystwo Czytelni Ludowych (1840—1939). — Poznań: Krajowa Agencja Wydawnicza, s. 34 (Z dziejów Wielkopolski).
283. KORZON ANDRZEJ: Publiczne biblioteki powszechne i biblioteki związkowe. W: KULTURA GÓRNEGO ŚLĄSKA I ZAGŁĘBIA DĄBROWSKIEGO. Studia i szkice. Praca zbiorowa pod rad. Mirosława Fazana i Andrzeja Linerta. — Katowice: Śląski Instytut Naukowy, s. 286—318.
284. KOSMANOWA BOGUMIŁA: Biblioteki polskie w Wielkim Księstwie Poznańskim. — Poznań: Wydaw. Naukowe UAM, s. 234. — Historia UAM nr 102.
285. KOWALCZYK-MROCZKOWA LUDMIŁA: Działalność Biblioteki Publicznej w Kielcach w okresie międzywojennym. *Fragm. książki „Towarzystwo Biblioteki Publicznej w Kielcach w latach 1908—1948”.* *Stud. Kiel.* 1981 nr 3 s. 21—37.
286. PATRO GUSTAWA: Biblioteka szkolna liceum ogólnokształcącego w Wągrowcu w latach 1872—1979. *Prz. Hist.-Ośw.* nr 1/2 s. 109—128, tab.
287. POTOCKI STANISŁAW: Biblioteki polskie na Pomorzu Gdańskim w okresie zaboru pruskiego. *Kom. Inst. Balt.* z. 34 s. 107—125.
288. SEKULSKI JERZY: Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. C.K. Norwida w Elblągu w latach 1976—1979. *Roczn. Elb.* t. 9 s. 290—301, il. tab.
289. WALCZAK MARIAN: Losy bibliotek polskich i ich księgozbiorów w okresie wojny i okupacji hitlerowskiej. *Kult. i Ośw.* nr 1 s. 66—72.
290. WRÓBLEWSKI JAN: Początki rozwoju czytelnictwa i organizacji bibliotek w województwie olsztyńskim. (1945—1949). *Roczn. Bibl. Nar.* t. 15; 1979 s. 299—315.
291. ZIEMBA JAN: Najstarsze biblioteki Dąbrowy Górniczej. — Katowice: Oddział Śląski Towarzystwa Przyjaciół Książki, s. 13, tabl. il. portr. Dar bibliofilski.
Zob. też poz.: 12, 197.

VI. DZIEJE RUCHU NAUCZYCIELSKIEGO

1. OPRACOWANIA OGÓLNE I MONOGRAFICZNE

292. DOROSZEWSKI JERZY: Rozwój oraz działalność PPR i PPS w środowisku nauczycielskim lubelszczyzny 1944—1948. *Z Pola Walki* nr 3/4 s. 261—270, tab.

293. SCHOENBRENNER JANINA: Kształtowanie się organizacji nauczycielstwa polskiego w Królestwie Polskim pod wpływem rewolucji 1905 r. *Pr. Inst. Hist. UW* nr 11 s. 9—28.
294. SOB CZAK EDMUND: 75 lat Związku Nauczycielstwa Polskiego w województwie konińskim. *Rocz. Koniń.* t. 10 s. 247—257, portr.
295. SPERUDA STANISŁAW: Nauczyciele powiatu janowskiego w obronie Zarządu Głównego ZNP w 1937 roku. *Prz. Hist.-Ośw.* nr 3/4 s. 362—366.
296. SZAL EUGENIUSZ: Związek Nauczycielstwa Polskiego w okręgu rzeszowskim w latach 1944—1948. *Pr. Hum. TN Rzesz.* nr 19 s. 169—201, tab. Zob. też poz.: 88.

2. PAMIĘTNIKI NAUCZYCIELI

297. CZAPLIŃSKI WŁADYSŁAW: Szkoła w młodych oczach. — Kraków: Wydaw. Literackie, s. 316, tabl. il. portr.
Rec.: Matwijowski Krystyn, *Śl. Kwart. Hist. Sobótka* nr 2 s. 274—277.
298. M.P.: Pionierzy oświaty na ziemi strzeleckiej. *Kwart. Naucz. Opol.* nr 1/4 s. 132—134.
299. NANKE CZESŁAW: „Fragmenty pamiętnikarskie”. Oprac. Henryk Barycz. *Rocz. Bibl. PAN Krak.* R. 27 s. 223—250.
300. NASZA ZIEMIA. Wspomnienia mieszkańców Pomorza Środkowego. Wybór i oprac. Jacek Leoński. Wstęp Zygmunt Dulczewski. — Poznań: Wydaw. Poznańskie, s. 272.
Między innymi: Horst Leon: W Zakrzewie zostawiłem największy wkład swojej pracy, s. 21—46; Hudymowa Maria: Działaczka społeczna, s. 112—129; Pałuchowski Janusz: Tam gdzie kwitną nagietki, 168—183; Polańska Maria: Nauczycielka Technikum Młynarskiego w Krajance, s. 207—222; Wojciechowska Teresa: Optymistka z Pniewa pod Szczecinkiem, s. 223—235; Zgola Bronisław: Łączy nas wszystkich Kolobrzeg, s. 149—167.
301. PAMIĘTNIKI POLAKÓW 1918—1978. Antologia pamiętnikarstwa polskiego. Wstęp Józef Chalusiński, Jan Szczepański. Wybór i oprac. Bronisław Gołębiowski, Mieczysław Grad, Franciszek Jakubczak. — Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.
T. 1: Druga Rzeczpospolita 1918—1939.
Między innymi: Boenigk Jan: Minęły wieki, a myśmy ostali, s. 104—110; Ciekot Szczepan: W Kasie Stefczyka, s. 374—381; Foltka Władysław: Jak podpisywaliśmy Deklarację Praw Młodego Pokolenia, s. 463—470; Solarzowa Zofia: W kręgu Gackiej Górki, s. 527—535; Tomaszewska Stefania. Wspomnienia spawianki, s. 398—406; Wójcik Władysław: Moje życie w Brazylii, s. 249—258;
T. 2: Wojna i rewolucja 1939—1948.
Między innymi: Nowak Jadwiga: Doczekały się polskiej szkoły, s. 496—504; Podrygallo Stanisław: Organizator polskiej oświaty, s. 135—149;
Wszystkie pozycje stanowią przedruki.
- * 302. PODGÓRSKA EUGENIA, OLSZEWSKA ALFREDA, JALMUŻNA TADEUSZ: Nauczyciele życia. Warszawa 1980 (zob. poz. 451 — 1980, poz. 424 — 1981).
Rec.: Smolińska Barbara, *Z Nad. nad Młodz.* z. 27 1982 s. 176—178.
303. WOŹNIAKOWSKI MIECZYŚLAW: Było i tak i siak. Wspomnienia nauczyciela 1945—1950. — Łódź: Wydaw. Łódzkie, s. 290, tabl. il. portr.
Zob. też poz.: 175.

VII. Z ŻYCIA I DZIAŁALNOŚCI ORGANIZACJI MŁODZIEŻOWYCH

304. ANDRYKIEWICZ JAN: Powstanie Związku Młodzieży Wiejskiej. *Stud. Mater. WSP Ziel. Góra Nauki Społ.-Polit.* z. 4 s. 131—141.
305. BETAŃSKI HENRYK, JAKUBOWSKI STANISŁAW: Bydgoska „Siódemka”

- czyli „Plemię wilków”. W: KALENDARZ BYDGOSKI. — Bydgoszcz: Towarzystwo Miłośników Miasta Bydgoszczy, s. 119—124, il.
306. BIEDRON TOMASZ: Polityczne aspekty działalności studentów demokratów w krakowskich wyższych uczelniach w latach 1945—1948. *Zesz. Hist.-Polit.* SD s. 1/2 s. 82—92, tab.
307. CHONIAWKO ANDRZEJ: Z metodologicznych problemów historii ruchu młodzieżowego w Polsce Ludowej. *Z Pola Walki* nr 1/2 s. 85—98.
308. DUSZA LUDWIK: Z działalności Związku Młodzieży Wiejskiej RP „Wici” (Krakowski „Znicz”) w byłym powiecie gorlickim w latach 1931—1939. *Rocz. Sqd.* t. 17 s. 167—197.
309. ERGETOWSKI RYSZARD: Studenckie organizacje Polaków na Uniwersytecie Lipskim w latach 1872—1919. — Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, s. 231. — Monografie z Dziejów Nauki i Techniki, t. 129.
310. FALKIN SYBIGA IRENA: „Młoda gwardia proletariackich mas”. (Związek Młodzieży Polskiej). *Kron. M. Zabrze* nr 11: 1978 (wyd. 1982) s. 163—176, il.
311. GRZĄDZIELSKI ZBIGNIEW: Ideowo-wychowawczą pracę nauczycieli z młodzieżą w organizacjach harcerskich w Częstochowie w latach 1939—1945. *Prz. Hist.-Ośw.* nr 3/4 s. 273—284.
312. HARCERKI O SWOJEJ SŁUŻBIE. Problemy pracy starszych dziewcząt na łamach „Skrzydła” 1930—1939. Wybór tekstów i oprac. Marian Miszczuk. — Warszawa: Młodzieżowa Agencja Wydawnicza na zlec. GK ZHP, cz. 1 s. 136. — Biblioteka Harcerstwa Starszego.
Do użytku wew.-org.
313. HARCERSTWO KIELECCZYŹNY 1912—1982. Wystawa, Dom Harcerza Szczepu im. St. Staszica. — Kielce: Kielecka Chorągiew ZHP im. Stefana Żeromskiego, s. 12.
314. HARCERSTWO KOŚCIAŃSKIE 1912—1982. — Warszawa s. 22. — Komenda Hufca ZIP w Kościanie. Towarzystwo Miłośników Ziemi Kościańskiej. Muzeum Regionalne w Kościanie.
315. HARCERSTWO ŁÓDZKIE W LATACH 1911—1981. Oprac. Grażyna Broniewska, Jacek Broniewski. — Łódź: Komenda Chorągwi Łódzkiej Związku Harcerstwa Polskiego, Krąg Instruktorów Harcerskich im. A. Małkowskiego w Łodzi. Muzeum Historii miasta Łodzi, k. 12. — 70 lat harcerstwa łódzkiego.
316. HILLEBRANDT BOGDAN: Ruch młodzieżowy w Polsce. Zarys historii postępowego nurtu. — Warszawa: Młodzieżowa Agencja Wydawnicza, s. 422. Rec.: Choniawko Andrzej, *Pokolenia* 1983 nr 3 s. 146—152; Dymek Denon, *Zesz. Nauk. WSNS* 1983 nr 1 s. 323—327.
317. HIRSZ ZBIGNIEW JERZY: Ideowe organizacje młodzieżowe na Białostocczyźnie w latach 1944—1956. Z zagadnień funkcjonowania systemu politycznego. — Białystok, s. 229. — Rada Wojewódzka Federacji Socjalistycznych Związków Młodzieży Polskiej w Białymstoku.
Rec.: Tomaszewski Edmund, *Pokolenia* 1983 nr 7 s. 151—155.
318. IWANEK MARIAN: Życie polityczne i społeczne w Kotlinie Jeleniogórskiej 1945—1949. Zagadnienia wybrane. — Jelenia Góra: KTN, s. 134. — Prace Karkonoskiego Towarzystwa Naukowego, nr 23.
Rozdz. IV: Udział organizacji młodzieżowych i społecznych w życiu Kotliny Jeleniogórskiej, s. 95—107.
319. KAPALA ZBIGNIEW: Z dziejów ruchu harcerskiego w Zabrzu w latach 1920—1945. *Kron. M. Zabrze* nr 12 s. 46—57.
320. KIEWICZ ADAM: Dolnośląskie harcerstwo w latach 1945—1975. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich s. 323, il. tab.
321. KRAWULSKI JERZY: Powstanie i rozwój organizacyjny Związku Młodzieży Demokratycznej w Wielkopolsce w latach 1945—1948. *Zesz. Hist.-Polit.* SD

- * 322. KUBASIK CZESŁAW: Związek Młodzieży Polskiej na Śląsku w latach 1948—1957. Wrocław 1978 (zob. poz. 418 — 1978, poz. 496 — 1979).
Rec.: (I.L.T.), *Z Bad. nad Młodz.* 1982 s. 27 s. 184—189.
323. MASSALSKI ADAM: Udział młodzieży szkolnej Kielc w spiskach i walkach narodo-wo-wyzwoleńczych w XIX w. W: *STUDIA Z DZIEJÓW KIELECCZY-ZNY XV-XX w.* Zbiór artykułów. — Kielce: Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Jana Kochanowskiego, s. 74—104.
324. PARTIA ROBOTNICZA A RUCH MŁODZIEŻOWY W LATACH 1890—1982. (Materiały z sesji naukowej). *Zesz. Nauk. PŚwiętokrz. Nauki Społ.-Ekon.* z. 9 s. 1—245.
325. (PIĘCDZIESIĄT) 50 lat skoczowskiego harcerstwa — Skoczów: Komenda Hufca ZHP s. 14. il. portr.
- * 326. POLSKI RUCH MŁODZIEŻOWY NA DOLNYM ŚLĄSKU. Warszawa 1979 (zob. poz. 504 — 1979, poz. 490 — 1980).
Rec.: Grajczyk Jolanta, *Z Bad. nad Młodz.* 1982 z. 27 s. 189—192.
- * 327. RATUS BRONISŁAW: Ruch młodzieżowy w Polsce Ludowej. Warszawa 1981 (zob. poz. 447 — 1981).
Rec.: Choniawko Andrzej, *Z Pola Walki* 1982 nr 1/2 s. 286—290.
328. REMBALSKI ANDRZEJ: Kalendarium harcerstwa na Kielecczyźnie 1911—1981. — Kielce: Komenda Chorągwi ZHP im. Stefana Żeromskiego, s. 156.
329. SALA WŁADYSŁAW: Praca wychowawcza Oddziałów Młodzieży Powstańczej na Śląsku. *Prz. Hist.-Ośw.* nr 3/4 s. 335—361, il.
330. SEREDYŃSKI JAN, PAWLAK ZACHEUSZ: Zastępy cieni. Opowieść o walce harcerzy ziemi radomskiej w latach 1930—1945. — Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, s. 172.
Rec.: Chwastowski Jan, *Za Wolność i Lud* 1983 nr 33. s. 9; Leżeński Cezary, *Nowe Książki* 1983 nr 8 s. 69—71.
331. STĘPIEŃ STANISŁAW: Działalność ZMP w Przemysłu i powiecie przemyskim w latach 1948—1956. *Rocz. Przemys.* t. 21 s. 173—184, tabl.
332. STUDENCKI ZBIGNIEW: Pierwsza Śląska Brygada Młodzieżowa. *Zesz. Gliw.* t. 15 s. 141—145.
333. SZAFRAŃSKI EUGENIUSZ: Tradycje wychowania świeckiego w ruchu młodzieżowym w Polsce. *Euhemer* nr 1/2 s. 41—57.
334. SZKICE DO DZIEJÓW RUCHU MŁODZIEŻOWEGO W ŚRODOWISKU AKADEMICKIM Łodzi (1945—1973). Pod red. nauk. Andrzeja Lecha. — Łódź: Zarząd Łódzki Związku Socjalistycznej Młodzieży Polskiej, s. 262.
335. TRADYCJA I PERSPEKTYWY. Działanie warszawskich Ochotniczych Hufców Pracy. — Warszawa: Komenda Stołeczna Ochotniczych Hufców Pracy w Warszawie, s. 38.
336. TRADYCJA I WSPÓŁCZESNOŚĆ RUCHU MŁODZIEŻOWEGO. Cz. 1, 2. — Katowice: 1980 Rada Wojewódzka Federacji Socjalistycznych Związków Młodzieży Polskiej w Katowicach, Wydział Nauk Społecznych Uniwersytetu Śląskiego, s. 176, 185.
Rec.: Dziński Sylwester, *Zeszyty Prasoznawcze* 1981 nr 4 s. 126—129; Tobiasz Henryk, *Z Bad. nad Młodz.* 1981 z. 26 s. 172—175.
337. TURKOWSKI ROMUALD: Mazowiecki Związek Młodzieży Wiejskiej RP „Wici” w latach 1928—1939. *Z Bad. nad Młodz.* z. 27 s. 63—86, tabl.
338. W GROMADACH CZERWONEGO HARCERSTWA TUR. Wspomnienia pod red. Kazimierza Wojciechowskiego. — Warszawa: Młodzieżowa Agencja Wydawnicza, s. 267, tabl. il. portr.
Rec.: Drozdowski Marian Marek, *Radar* 1983 nr 35 s. 2; Leżeński Cezary, *Nowe Książki* 1983 nr 8 s. 69—71.

339. Z DZIEJÓW RUCHU STUDENCKIEGO 1971—1981. Pod red. Andrzeja Bucka. — Zielona Góra: Wyższa Szkoła Pedagogiczna, s. 147, tabl.
Rec.: Kowalska-Masławska Małgorzata, *Nadodrze* 1983 nr 22 s. 10.
340. ZRODZIŁ NAS CZYN. Wspomnienia działaczy ZWM (Związku Walki Młodych) byłego powiatu gostyńskiego lata 1945—1948 (Aut. Edward Ciążyński et al.). — Gostyń: Staraniem Zarządu Wojewódzkiego Związku Socjalistycznej Młodzieży Polskiej, s. 51, portr.
341. (ZWIĄZEK WALKI MŁODYCH) ZWM na Rzeszowszczyźnie 1943—1948. Wybór źródeł, oprac. i komentarz Stanisław Dobosz, Ludwika Perłowska. — Rzeszów: Krajowa Agencja Wydawnicza, s. 185, tabl. il. portr.
Zob. poz.: 6, 7, 233, 273.

**Redakcja „Przeglądu Historyczno-Oświatowego”
prosi autorów,
aby maszynopisy nadsyłanych prac
odpowiadały następującym warunkom:**

1. Maszynopisy winny być nadsyłane w dwóch odbitkach (pierwszy i drugi egzemplarz) i zaopatrzone w imię, nazwisko i adres autora.

2. Maszynopis winien odpowiadać normom przewidzianym przez wydawnictwa, tj. posiadać margines szerokości 4 cm i podwójny odstęp między wierszami. Tekst nie może zawierać poprawek i podkreśleń. Życzenia autora dotyczące wyróżnień w druku powinny być zaznaczone ołówkiem w tekście lub na marginesie.

3. Notki bibliograficzne należy sporządzać zgodnie ze zwyczajami przyjętymi przez Redakcję kwartalnika.

Prace należy nadsyłać pod adresem: Redakcja „Przeglądu Historyczno-Oświatowego”, Instytut Wydawniczy „Nasza Księgarnia”, ul. Spasowskiego 4, 00389 Warszawa.

Redakcja nie zwraca nadesłanych materiałów i zastrzega sobie prawo dokonywania formalnych zmian.

INSTYTUT WYDAWNICZY „NASZA KSIĘGARNIA”, WARSZAWA 1984 R.

Nakład 950 egz. Wydanie I. Ark. wyd. 11,1. Ark. druk. A1-12,64. Oddano do składania w lipcu 1984 r.

Częstochowskie Zakłady Graficzne — Częstochowa, Aleja NMP nr 52. Zam. 1370 N-52

PRZEGLĄD HISTORYCZNO-OŚWIATOWY
KWARTALNIK ZWIĄZKU NAUCZYCIELSTWA POLSKIEGO

poświęcony dziejom wychowania i oświaty

Przegląd Historyczno-Oświatowy zamieszcza:

1. Rozprawy z dziejów wychowania i oświaty w Polsce
2. Rozprawy i materiały poświęcone dziejom ruchu nauczycielskiego oraz dziejom oświaty polskiej na obczyźnie
3. Materiały do dziejów szkół i innych placówek oświatowych
4. Sylwetki wybitnych nauczycieli i pracowników oświatowych
5. Szkice z dziejów najstarszych szkół w Polsce
6. Recenzje wydawnictw z zakresu historii oświaty i szkolnictwa

Przypominamy naszym Czytelnikom, iż „Przegląd Historyczno-Oświatowy” dostępny jest w prenumeracie, a pojedyncze egzemplarze do nabycia w Księgarni Naukowej w Warszawie, ul. Krakowskie Przedmieście 7

•
Prenumerata roczna zł 400.—

półroczna zł 200.—

Wydawca: Instytut Wydawniczy

„Nasza Księgarnia”

•
Adres Redakcji: 00-389 Warszawa, ul. Spasowskiego 4, tel. 26-24-31

Indeks 37179/37093

Cena zł 100.—